

SZENT ISTVÁN EGYETEM
ALKALMAZOTT BÖLCSESZETI KAR
JÁSZBERÉNY

SZAKDOLGOZAT

Kerekudvar – egy jászsági majorság virágzása és pusztulása

A témát kiadta: Andragógia és Társadalomelméleti Tanszék

Témavezető: Dr. Tóth János

Ménkű János
Művelődésszervező szak

Jászberény

2007.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1. o.
2. A szakirodalom áttekintése	4. o.
3. A kutatómunka során felszínre került információk feldolgozása.....	8. o.
3.1. Kerekudvar elhelyezkedése, földrajzi környezete, épületei	8. o.
3.2. Kerekudvar története, sajátos helyzete és ennek kihatása az ott élők sorsára	13. o.
3.3. A Gosztony birtok gyarapodása, a birtokosok személye, a majorság lakói, mindennapi életük.....	16. o.
3.4. Az 1944-45-ös események. A nagyságos úr szökése, későbbi sorsa.....	23. o.
3.5. Gazdálkodás az „atták földön.” A kerekudvariak és a falubéli kisgazdák földhöz és magántulajdonhoz fűződő viszonyában megfigyelhető különbségek. A tsz-ek szervezése, a parasztok és a tsz-tagok közötti konfliktusok, súrlódások	29. o.
3.6. Kerekudvar elnéptelenedése, jelenlegi helyzete, jövője	35. o.
4. Összegzés	39. o.
5. Köszönetnyilvánítás.....	42. o.
6. Hivatkozások jegyzéke	43. o.

Mellékletek

1. sz. A Gosztony család története, családfája.
2. sz. A kerekudvari kápolna története
3. sz. Hogyan került - zömében - jászberényi polgárok tulajdonába Kerekudvar a
Zagyvamenti Mgtasz szétválása után?
4. sz. A termelőszövetkezetek egyesülései, szétválásuk.
5. sz. Házi törvények 1943. évre (Herédi János szerződésének másolata)
6. sz. Kerekudvar 1884-es térképe
7. sz. Kerekudvar 1951-es kataszteri térképe
8. sz. Kerekudvar mai képe (térkép)
9. sz. A Nagy tanya és a kastély környéke, épületei és lakói (térkép)
10. sz. Az Alsó tanya épületei és lakói (térkép)
11. sz. A Dohányos tanya épületei és lakói (térkép)
12. sz. A cselédlakások beosztásai. (kettes konyhás és négyes konyhás épületek)
13. sz. Nem hiteles térképmásolat
14. sz. Fotók

1. Bevezetés

Dolgozatomban a Jászfelsőszentgyörgy és Jászberény között található Kerekudvar¹ történetét kívánom feltárni. Kerekudvar értékét az adja, hogy még hiányos állapotában is a majorsági gazdálkodás egyik legteljesebb objektuma. Kis területre koncentrálni maradtak fenn azok a lakóházak, gazdasági, szociális, oktatási és vallási célú épületek, amik a korabeli uradalmakat jellemezték. Néhány éve még olyan fizikai állapotban voltak ezek az épületek, hogy reálisnak tűnt megmentésük az utókor számára. És ahogyan az évek múlásával egyre kevesebbnek tűnik minderre az esély, úgy tűnnek el azok az emberek is, akik még beszámolhatnának arról, hogy miként éltek az uradalom lakói, milyen sorsfordító eseményeknek voltak tanúi, hogyan élték meg és hogyan élték át ezeket az eseményeket. Sajnos, sokszor akkor kezdünk el beszélni dolgokról, amikor már nincsenek, de ha vannak is, már nem sokáig.

Azért választottam ezt a témát, mert személyesen kötődöm a településhez. Két évig éltem ott, 4-5 éves kisgyermekként. Ebből a korból csupán néhány emlékkép él bennem és ez önmagában még kevés ahhoz, hogy kerekudvarinak valljam magamat. A kötődést valójában az erősítette bennem, hogy a később Jászfelsőszentgyörgyre betelepülő kerekudvariak összetartó közösséget alkottak. Ez a közösség magába fogadott, kerekudvariként kezelte. Valójában ez a befogadás tett engem kerekudvarivá, vagyis érdekes módon a Jászfelsőszentgyörgyön szerzett élményeim miatt alakult ki bennem a kerekudvari tudat. Nem voltak ennek látványos megnyilvánulásai, egyszerűen érezte az ember, abból, ahogyan egymáshoz fordultak az onnan származó emberek. Néha, beszélgetések során, vitás esetek eldöntésekor elhangzott az az érv, hogy „Te is kerekudvari vagy”. Vagyis te is közénk tartozol, neked is a mi igazságunk mellett kell kiállnod. Ha focizni összejöttünk a réten, mi kerekudvariak egy csapatba kerültünk, anélkül, hogy valaki is kimondta volna, hogy így kellene cselekednünk. Olyan természetes volt ez, mint az, hogy levegőt vesz az ember.

Később megismertem az ott lakók sorsát. Rájöttem arra, hogy mennyire más gyökerekkel rendelkeznek és mennyire más lehetőségeik voltak a történelem sorsfordulóinál, mint a községben élő embereknek. Rácsodálkoztam a romosan is méltóságteljes kastélyra, a hatalmas gazdasági épületekre, a sokszor kirabolt és megalázott kápolnára. Fokozatosan érlelődött meg bennem a gondolat, hogy ennek az uradalomnak a történetét meg kellene örökíteni. A hiteles tanúk felkutatása terén a huszonnegyedik órában vagyunk.

---

¹ Régi források Pusztakerekudvar néven említik

Kerekudvar és a Gosztony² család történetével korábban még senki nem foglalkozott átfogó módon. Dolgozatom elkészítésével az a célom, hogy létrejöjjön egy olyan munka, amely bemutatja az uradalom történetét, létrejöjjön egy olyan mű, amelyben az érdeklődő egy csokorba szedve találja meg a fontos történelmi adatokat Kerekudvarra vonatkozóan. Nem pusztán a település története érdekel, de az ott élők története is, különös tekintettel az 1945-ben történt változásokra, azok hatására. Érdekelnek a földosztás utáni gazdálkodás körülményei, a tsz-szervezés, a volt cselédek, valamint a korábban is földdel rendelkező gazdák viszonya, lehetőségeik, sorsuk későbbi alakulása. Ilyen értelemben dolgozatom nem csupán településtörténet, de szociográfiai munka is.

A dolgozat négy fő részre tagolódik.

A bevezetésben kitérek a témaválasztás indoklására, ismertetem dolgozatom célját, megfogalmazom azokat a fő kérdésköröket, amiket megvizsgáltam, továbbá vázolom a dolgozat szerkezeti felépítését.

Az elméleti részben történik a téma forrásbázisának (levéltári iratok, dokumentumok, korabeli kiadványok) ismertetése, valamint a témával foglalkozó szakirodalom fő gondolatainak összegzése.

Az empirikus vizsgálat keretében öt személlyel készítettem interjút: Németh Miklósné Fülöp Magdolna (1930), Mizsei Jánosné Marika néni (1934), Utasi János (1931), Soós Sándorné Ilonka néni (1922) és Vajda Jánosné Julika néni (1935). A megszólaltatott emberek tanúi voltak a 45 előtti kornak, ismerik az akkori viszonyokat, szokásokat, átélték az 1945-ös változásokat. Az adatközlők hitelt érdemlő módon számoltak be arról, hogy az uradalom lakóit – vagyonra, rangra való tekintettel – hogyan érintették a történelmi változások.

Ménkú Miklós az Egyetértés, majd a Zagyvamenti Mgtsz mezőgazdája - később 12 évig Jászfelsőszentgyörgy polgármestere - informált a tsz-szervezésekről, és a későbbi körülményekről.

Nagy segítségemre volt munkámban az uradalom utolsó gazdájának, Gosztony Gézának a fia, Gosztony Ernő, aki a Magyar Történelmi Családok Egyesületének és a Jászok Egyesületének tagja.

Itt történik a kutatómunka során felszínre került adatok, valamint az interjúk során nyert információk rendszerbe foglalása, kidolgozása. A rendelkezésre álló adatok, történetek,

---

² A család a vezetéknévét az itt leírt módon használja, alkalmanként az „y” felett két ponttal. Fonetikusan kiejtve Gosztonyi. A család krencsi ága ettől eltérően, Gosztonyinak írja a nevét.

visszaemlékezések elemzése után egy áttekinthető, következetes anyag készült el, melynek segítségével az olvasó bepillantást nyer a település múltjába, fejlődésébe, az ott élők mindennapjaiba. Az empirikus rész több alfejezetre oszlik.

- Az első nagyobb egységben leltárt készítettem a majorság épületeiről. A melléklet több térképe segít a könnyebb eligazodásban. Ezek fellapozásával láthatóvá válik az, hogy milyen változások történtek az épületekben az uradalom fénykorától napjainkig, mely épületek tűntek el, és melyek épültek azóta. Itt néhány fotó és alaprajz is segíti az olvasót.

- A következő részben a lehető legrégebbi időnkig nyúlok vissza. Rávilágítok arra, hogy mit is jelentett az a tény, hogy Kerekudvar nem tartozott a Jászság közigazgatásába, idegen testként, megyés helyként egyfajta enklávéként működött. Milyen lehetőségek, előnyök, illetve hátrányok származtak mindebből az ott élőkre nézve, hogyan nyomta rá bélyegét mindez az ott élők gondolkodásmódjára, lehetőségeire?

- A következő gondolatkörben ismertetem, hogy hogyan gyarapodott a Gosztony birtok, illetve hogyan éltek az uradalom lakói. Kik voltak ők, milyen alá-fölérendeltségi viszonyban álltak egymással, hogyan teltek a hétköznapijaik, milyen szokásaik voltak?

- A következő nagyobb egységben a közelmúlt legmeghatározóbb sorsfordulóját, az 1945. körüli eseményeket tárom fel. Hogyan történt a nagyságos úr szökése? Hogyan próbálta visszakapni vagyonát?

- Egy önálló alfejezetben vizsgálom meg azt, hogy a földosztás után hogyan tudtak boldogulni a korábban az intéző irányítása alatt álló, de közösen dolgozó cselédek és ezzel párhuzamosan miként boldogultak a mindig is saját földjükön gazdálkodó falubéli parasztok. Mi volt az oka annak, hogy amíg a volt uradalom területén már 1949-ben megalakult a tsz, addig a faluban a szocializmus hosszú éveiben is megmaradt egy erős egyénileg gazdálkodó réteg? Milyen különbségek figyelhetők meg a kerekudvariak és a falubéliek földhöz és a magántulajdonhoz fűződő viszonyában?

- Végezetül arra keresem a választ, hogy milyen okok vezettek Kerekudvar elnéptelenedéséhez, illetve milyen jövő vár az ott lévő épületekre. Vajon mi az oka annak, hogy a jelenlegi tulajdonosok a rendszerváltás után 17 évvel sem tudják még az állagmegóvási munkálatokat sem elvégezni saját épületeiken.

Az összegzésben levonom a főbb tanulságokat, összefoglalom a dolgozat vezérgondolatait, kiemelem a fontosabb megállapításokat.

2. A szakirodalom áttekintése

A település történetének kutatásában meglehetősen kevés anyag állt rendelkezésemre. Ez nem meglepő, hiszen Kerekudvar történetével összefüggő módon nem foglalkoztak kutatók. A Jászfelsőszentgyörgy történetével foglalkozó helytörténeti munkák is többnyire csak megemlítik létét, de bővebb információt nem adnak. Olyan mű nem került a látókörömbé, amely teljes terjedelmében ezzel a településsel foglalkozott volna. Ami különböző munkákban megtalálható a településre vonatkozólag, az legtöbb esetben Jászfelsőszentgyörgyhez kapcsolódóan jelenik meg. Két mű foglalkozik „jelentős” terjedelemben Kerekudvarral. Az egyik – a "jászok bibliája" - Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Bp. 1942.) című műve, amely kb. egy oldal terjedelemben nyújt információt Kerekudvar múltjáról. A másik a Virág Zsolt által szerkesztett Magyar Kastélylexikon (Bp. 2005.), amely két oldal terjedelemben ismerteti a kastély építészeti értékeit és a Gosztony család történetét.

A közelmúlt eseményeinek feldolgozásában a jászberényi Jász Múzeum, valamint a Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteményében talált források, újságcikkek és kéziratok jelentettek segítséget. Saját tulajdonomban van két kézirat, melyek témája Jászfelsőszentgyörgy története, de néhány fejezete érinti Kerekudvar történetét is.³

A Gosztony család történetével foglalkozó részhez Gosztony Ernő kutató, a család leszármazottja, a Magyar Történelmi Családok Egyesületének és a Jászok Egyesületének tagja nyújtott felbecsülhetetlen segítséget, kutatási anyagának, kézíratainak átengedésével, illetve leveleiben közölt pontosításaival.

Az uradalom történetének kutatása során igyekeztem megtalálni az elérhető és hiteles legrégebbi adatokat. Ezen célok megvalósítása érdekében kutatómunkát végeztem a jászberényi Jász Múzeumban, a jászberényi Városi Könyvtárban és a Heves Megyei Levéltárban. A Heves Megyei Levéltárban Kerekudvarra vonatkozó összeírások, adóösszeírások lelhetők fel, ezek között volt alkalmam kutatni. A Kerekudvarra vonatkozó többi anyag átkerült a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárba. Térképmásolatokat

---

³ Egy jászsági falu története: Jászfelsőszentgyörgy é.n. Hibácskó Hajnalka (Kézirat), illetve Jászfelsőszentgyörgy község 25 éves fejlődésének helytörténeti tanulmánya: MONOGRÁFIÁJA (1969.) szerzők: Kiss D. Géza, Balogh Józsefné, Kaszab Sándor, Mézes Ilona, Szarvas Gábor, Váczi Mária

szereztem be a Jászberényi Körzeti Földhivatalból és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Földhivatalból.

Választott témám nem csupán településtörténeti munka, hanem - az ott élők sorsának bemutatása miatt - szociológiai munka is. Ennek megfelelően a szakirodalom áttanulmányozása is ezeket a területeket érintette. A szociológiai vonalon elsősorban azoknak az íróknak a munkáit tekintettem át, akik behatóan foglalkoztak a parasztsággal, a cselédséggel, az uradalmakkal.

Erdei Ferenc könyveiben a parasztság helyzetéről írt, szociográfiai tanulmányaiban elemezte a mezőgazdaságból élők sorsát. Leghíresebb művei: Futóhomok (1937), Parasztok (1938), Magyar falu (1940). Nagy ívű politikai pályát futott be.

Cselédek, napszámosok, summások, parasztok... mind-mind a földdel foglalkozó, azt fáradtságos munkával megművelő ember. Ami megkülönbözteti őket egymástól, az a földhöz, mint tulajdonhoz fűződő viszonyuk. A földdel rendelkező parasztok között a földterület nagyságát illetően óriásiak lehetnek a különbségek, míg kulturális, gondolkodásbéli különbségek aligha fedezhetők fel. „Paraszt: egy sors, ha gazda, ha zsellér az ember s a föld birtokában való részesedés különbsége nem osztálykülönbség, hanem egyazon sors fokozatbeli eltérése.”⁴

A magyar paraszt külön rend, külön kultúra, társadalom a társadalomban, melynek felszíne alatt él és ezer akadályba ütközik, ha föl akar emelkedni a társadalom polgári szintjére. A magyar paraszt megkötés, kötelező primitívság, izoláltság. (Erdei F.1957.) „Magyarországon a „parasztság” ... robbanásig feszülő energiájú társadalmi osztály, amely az ősfoglalkoztatás ősi kötöttségében elkülönödve fejlődött a társadalom felszíne alatt. A fölötte lévő rétegekkel meghatározott rendi formák között érintkezett és elszigetelten kénytelen volt megteremteni a maga primitív kultúráját. Így szívódott fel termelési szerepe és alárendeltsége az emberi szellem és kultúra végső eredményeibe mint konvenció, mint erkölcs és leküzdhetetlen hagyomány. S amikor a jogi abroncsok lehullottak róla, továbbra is megmaradt zárt népi-társadalmi egysége. Úgy járt, mint a hordóba fagyott víz: megtartotta formáját a hordó szétrepedése után is.”⁵

Volt azonban a földet művelőknek egy olyan csoportja, melynek gondolkodása, mentalitása, lehetőségei erősen különbözött a többi földművelőétől. Ez a csoport a cselédek csoportja. A cselédet nem csupán az sorolja önálló kategóriába, hogy nincs saját földje, és így más földjén

---

⁴ Erdei Ferenc (1973.): Parasztok Akadémiai Kiadó, Budapest 15. p

⁵ Erdei Ferenc (1957.): Futóhomok Gondolat Kiadó, Budapest 55. p.

kényszerül szolgálni, hanem éppen ez a „szolgálat” az, ami még a zsellértől is elválasztja. A cseléd életét, mindennapjait annyira meghatározza a „szolgálat”, hogy ez irányítja minden tettét, gondolkodását. „Cselédek, akik birtokos urak szolgálatában állnak, úgy mint régen a jobbágyok s még odáig sem jutottak el, hogy legalább a parasztnak kijáró szabadságot birtokba vehetnék. Mintha ma is jobbágyok lennének, úgy élnek, ...”⁶ Az uradalmi falvak világát a maga teljességében mutatja be Illyés Gyula: Puszták népe című könyve. „Ami lényegében van ezekben a falvakban az először Illyés művében került nyilvánosságra. Nem azért, mert ő családi odatartozás révén belülről szemlélhette az egészet, hanem azért is, mert ami líra ebben a műben, az is ezt a világot jellemzi. Ami az uradalmi falvak világa kívülálló ember számára lehet, annak a teljessége Illyés könyve.”⁷

Illyés Gyula teljesen szokatlan nézőpontból világítja meg a magyar földművelők történelmét. Szerinte a földművesek rétegződését már a középkorban sem lehet csupán nemesek és jobbágyok kategóriáira bontva megjeleníteni. A kép már akkor is lényegesen árnyaltabb volt. A honfoglaló törzsek nem szállták meg az ország egészét, hanem nagy szabad területeket hagytak egymás szállásterületei között. István király ezeket a területeket sajátjának – illetve királyi területnek – nyilvánította. A szabad gyűrű egyszeriben szorítógyűrűvé vált. A pogánylázadásokat mind leverték: az életben maradottakat szolgává tették, szállásterületeiket pedig néhány idegen lovag kapta meg. A mai szolgák tehát a hajdani szabad pogányok maradékai. A legtöbben különféle ellenszolgáltatások fejében kapott, illetve meghagyott földön gazdálkodnak. A XIV. században már megjelenik a föld nélküli zsellérek hada. A jobbágyfalvak határaiban lévő földek nagy része majorsági föld, praedium lett, ott dolgoztak ezek az emberek. A földterülettel tehát a nemesek rendelkeztek, művelni pedig egyrészt a jobbágyok művelték, másrészt a földnélküli zsellérek tömegei. A jobbágyokat 1848-ban felszabadították. „Ki ami földet bírt jobbágyföldként, ezentúl szabadon az övé. A robot, a dézsma megszűnik.”⁸ A jobbágyok valóban szabad polgárai lettek a hazának. Nem csoda, ha tömegével álltak be a forradalom vívmányait megvédeni szándékozó honvédségbe. De mit adott a forradalom a zselléreknek és a cselédeknek? Nem kínált nekik semmit. „Nálunk azt mondja a szegénység: mért adjam én oda 19 esztendő fiamat katonának, hiszen nekem semmim sincs? Mit védelmezzem az én fiam? A kutyabőrösök búzaföldjeit?”⁹ Ők a

---

⁶ Erdei Ferenc (1973.): Parasztok Akadémiai Kiadó, Budapest 150. p.

⁷ Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest 119. p.

⁸ Márkus István (1978.): Forradalom és szabadságharc 1848-49 Móra Ferenc Kiadó Bp. 48. p.

⁹ Illyés Gyula (1968.): Puszták népe Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 67. p.

szabadságharc után is éppoly szolgák voltak, mint előtte, vagy alatta. „A kor jámbor vaksága egyenesen megdöbbenő. A divatlapok már a négerek sorsát könnyezik, de a pusztaiakat, a zselléreket még mindig nem látják. Ne is csodálkozzunk, hogy azok sorsa a nagy forduló alatt sem fordul. Szabadon költözködhettek? Csöbörből vödörbe. Nem botozták többé őket? Botozták. Amennyiben sorsuk változott, a parlament s az utca nagy ígéitől függetlenül változott.”¹⁰ A jobbágyfelszabadítás után tömegek maradtak föld nélkül. Ezért volt az, hogy a jobbágyfelszabadítás ellenére a nagybirtokokat cselédek művelték meg még a 20. sz. közepén is. (Illyés Gy. 1968.)

Erdei Ferenc és Illyés Gyula művein keresztül ismerkedtem meg a földhasznosítás különböző módjaival, illetve a termelés irányításának gyakorlatával. A földhasznosításnak régen háromféle módja volt: a nyugati típusú agrikultúra, az úrbéres és a kuriális gazdálkodás.

A nyugati típusú agrikultúra tulajdonképpen fejlett kisgazdaság, polgárként gondolkodó és a polgári szokásoktól sem idegenkedő gazdákkal. A termesztett kultúrák közt inkább a munkaigényesebb, intenzív módszereket igénylő zöldségtermesztés, gyümölcs- és szőlőművelés dominál. Ezek a falvak szinte kivétel nélkül Budapesthez közeli települések, jó közlekedési feltételekkel. Érthető, hiszen a megtermelt, nagytömegű – általában gyorsan romló – áru közeli és nagy felvevőpiacot igényelt.

Az úrbéres típusú gazdálkodás a feudalizmus maradványa. A föld használatáért előírt szolgáltatásokat voltak kötelesek teljesíteni, egyébként úgy boldogultak, ahogyan tudtak. Korábbi úrbéri, ma szabadparaszti állapotban lévő gazdák alkotják ezen falvak lakóit. Az ilyen gazdaságokban mintha megállt volna az idő. Ma is élő a paraszti kultúra, természetes viselet a népi viselet. Jellemzője a paraszti életszemlélet és a nehezen fejlődő termelés.

A dolgozatom tárgyát képező Kerekudvari majorság a kuriális típusú gazdálkodás iskolapéldája, ahol a tulajdonos (földbirtokos, földesúr) saját igazgatása alatt – az intéző irányításával – cselédek művelték a földet, gondozták a jószágot. A cselédek munkájuk ellentételezéséért – maguk és egész családjuk - számára szállást, meghatározott ellátást és fizetést kaptak. (Erdei F 1957.) Illyés Gyula: Puszták népe című művében siralmas képet fest a cselédek sorsáról. A munkások érdekeltsége ebben a gazdasági formában volt a legcsekélyebb. A munka hatékonyságát állandó ellenőrzéssel és fenyítéssel igyekeztek emelni. „A munka nagy fegyelem alatt folyik. Már három-négy kapás mögött is ott áll egy pálcás parancsoló, akinek nincs egyéb dolga, minthogy serkentse az embereket. Munkája nem

---

¹⁰ Illyés Gyula (1968.): Puszták népe Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 69. p.

könnyű. Nem is nagyon eredményes. A túlhajtott ellenőrzésnek az a következménye mindenesetre megvan, hogy az emberek, mihelyt nem tudják magukon valamelyik felügyelő tekintetét, abban a pillanatban megállnak. (Illyés Gy. 1968.)

Kerekudvar majorság. Mit is jelent pontosan ez az elnevezés? Erdei Ferenc adja meg erre a kérdésre a pontos választ. A majorság nem más, mint a mezőgazdasági termelést folytató birtokosnak és alkalmazottainak a szállása, lakóhelye, kiegészülve a gazdasági épületekkel. „Az uradalmi birtokokon lévő településeket minden szóhasználat a birtokos oldaláról nézve fogalmazza meg: puszta, major, tanya. Egyértelműen azt jelzik ezek a szavak, hogy a birtokosnak a birtokán álló valamilyen telepe.”¹¹ Legtöbbször található itt templom, iskola, kocsmá, stb.

Veres Péter művei a parasztság sajátos vonásait, illetve ezen vonások kialakulásának történelmi gyökereit világították meg számomra. Feltűnő, hogy ezek a vonások mennyire jellemzőek a mai földművesekre is. „Ami legjobban megkülönbözteti a polgártól, az az üzleti szellem hiánya. Hogy sokat alkudik, az nem az ellenkezőjét, hanem éppen ezt bizonyítja. Meg van győződve, - és ebben igaza is van – hogy egész kereskedelem az ő becsapására épült, tehát óvatos és alkudik. De végül mégis kiismerik és becsapják, tehát még óvatosabb lesz. Mert egymás közt számontartják a becsapásokat és egymást macerálják vele, hát becsületbeli kötelesség az óvatosság.”¹²

3. A kutatómunka során felszínre került információk feldolgozása, következtetések levonása

3.1. Kerekudvar elhelyezkedése, földrajzi környezete, épületei

(A könnyebb eligazodást a melléklet térképei segítik.)

Kerekudvar Jászberény és Jászfelsőszentgyörgy között kb. félúton található. Valamikor virágzó uradalom volt, ma a Zagyvamenti 2001 Rt. és más kisebb cég, magánszemély tulajdonában lévő, leginkább mezőgazdasági célokra használt épületegyüttes. A valamikori majorság a Jászfelsőszentgyörgy és Jászberény közötti Zagyva szakasz baloldalán lévő magas parton épült. Utolsó birtokosuk a Gosztony család volt. „A Zagyva folyó ezen a mintegy 12 km hosszú szakaszon töltés nélkül, mindkét oldalon hol szélesebb, hol beszűkülő dombokkal körülvett árterületen kanyarog. Medre szabályozatlan, ma is megfigyelhető a folyómeder

---

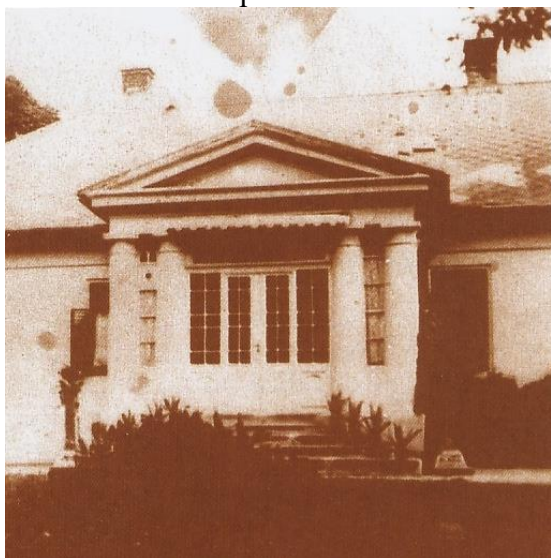
¹¹ Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest 112 p.

¹² Veres Péter (1986.): Az Alföld parasztsága Kossuth Könyvkiadó, Budapest 59. p.

állandó változása. A folyómedret, a víz folyását az árterületekben galériaerdők szegélyezik, ligetes rétek, nádasok, zsombékos, mocsaras területek teszik változatossá. Ez teszi egyedülállóvá a környéket, az ős Zagyva szakasz. Itt még szinte érintetlen a természet – kidőlt öreg fák, sűrű bozótosok, tisztások – minden évszakban nyújt valami különös látványosságot.”¹³

A valamikori uradalom épületei igen változó állapotban vannak. Nagyon sok épület – főleg a cselédszállások – szinte teljesen eltűntek, csupán az iparosok szállásai (mester sor, más elevezés szerint iparos sor) maradtak épen. A kastély és néhány gazdasági épület rogyadozó, siralmas állapotban várja sorsa beteljesedését. Más gazdasági épületek, a gépszín, az iskola és a kápolna viszont elfogadható állapotban van ma is. Sajnos, a régi épületek mellett viszonylag új építésűek is megtalálhatók. Azért írom, hogy sajnos, mert ezek az épületek teljesen idegenek a környezettől, a tájtól. Ilyen például a szárítóüzem, amely mint valami vaskolosszus uralja az egész teret. De nem jobb a helyzet a gabonaraktárakkal sem. Ezekből kétfajta található a valamikori uradalom területén: az egyik – a valamivel szebb – palatetős, vakolt téglaeépület, a másik az úgynevezett Kányafás, fél cső alakú, kék színű, ponyvaborítású gabonatároló.

De vegyük számba, hogy mi is az, ami megmaradt a valamikori uradalomból. Legyen kiindulópontunk a „kastély” (1). A zárójelben lévő számok a melléklet térképein segítik beazonosítani az épületeket.

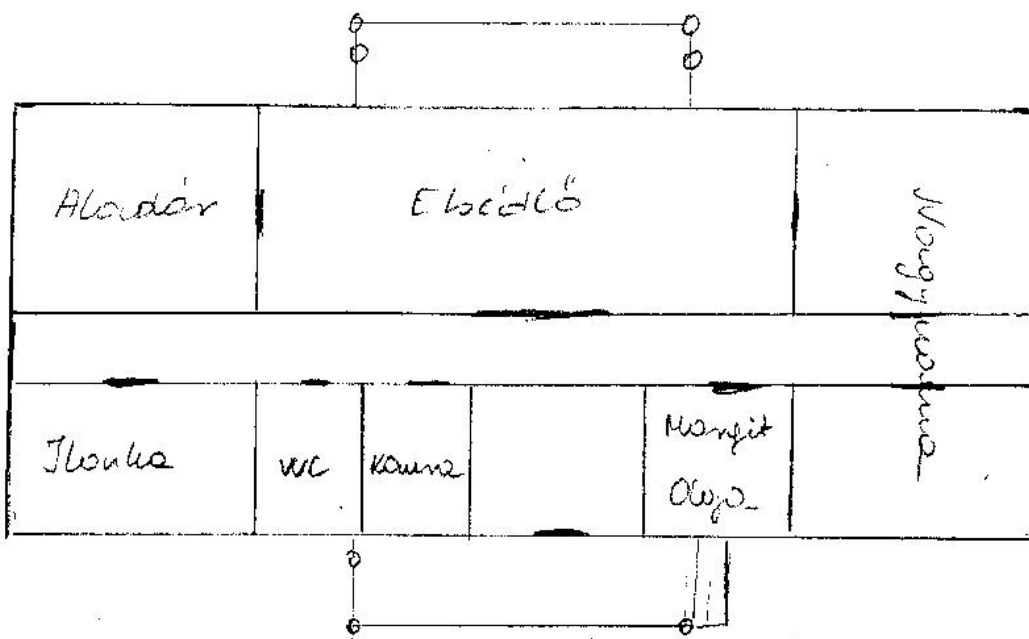

A kastély, valamikor fénykorában és 2007-ben. Mindkét fotó a kastély déli bejáratáról készült.

---

¹³ Bolla János 1991. április 15-én kelt levele Ráday Mihályhoz (MTV). Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 1. p.

Hogy miért került idézőjelbe a kastély szó? Nos azért, mert valódi értelemben nem kastélyról van szó, hanem egy tekintélyes méretű majorsági kúriáról. Ez azonban az itt élőket egyáltalán nem érdekli. Jászberény környékén mindenki kastélyként említi: ez az épület a kerekudvari kastély, vagy Gosztony kastély. Ha megkérdeznénk a környékelieket, hogy tudják-e, hol van a közelben kúria, nos, sokan elgondolkodnának. De ha kastélyról kérdezzük őket, mindenki Kerekudvar felé irányítana minket. Ez a kastély – maradjunk ennél az elnevezésnél - az uradalom déli részén épült 1820 körül, klasszicista stílusban. Építtetője a birtok akkori tulajdonosa, Jekelfalussy Johanna volt. A kerekudvari tégláégetőben készültek a téglái. A családi hagyomány szerint az épületet ifj. Rábl Károly építőmester emelte. A téglalap alaprajzú épület belseje kéttraktusos, úgynevezett középfolysós elrendezésű, alatta boltozatos pince húzódik. Itt voltak a szolgálok szobái és a konyha. Az alábbi alaprajzot eredetileg Dr. Hoffmann János rajzolta emlékezetből, aki a Gosztony családnál volt nevelőtanító 1920 körül. A rajz elárulja nekünk, hogy melyik szobát kik lakták. Természetesen nem ábrázolja a „toldásokat”, amelyeket később építettek hozzá.

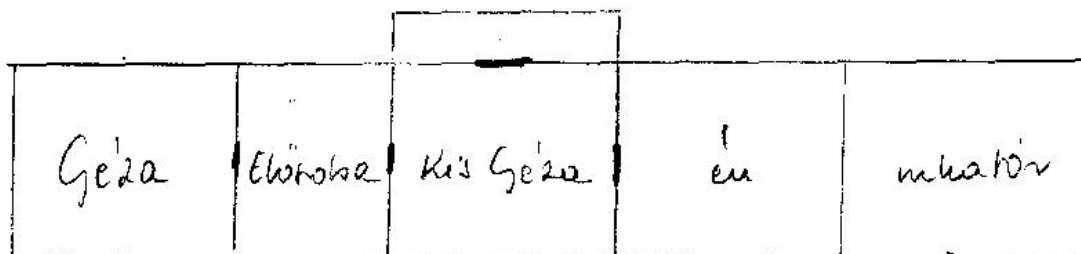
Dr. Hoffmann János rajza a kastély alaprajzáról ¹⁴

Az 1920-as években végeztek a kastélyon nagyobb átalakítást, modernizálást. Ekkor építettek hozzá mindkét oldalon egy-egy „kiugrót”, a bal oldalt ruhatár, a jobb oldalt fürdőszoba céljára. Vívezeték és elektromos áram volt az épületben. Az áramot aggregátor szolgáltatta.

¹⁴ Dr. Hans Hoffmann leveléből, másolat. Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 1 p

Az épület alatti pincéből egy titkos alagút vezetett a fürdőházhoz. Erről az alagútról csak a családtagok szűk köre tudott. Egy könnyen bedönthető dupla válaszfallal volt lerekesztve a bejárata. A családban ezt az alagutat 48-as alagútnak nevezték, mert az 1848-as forradalom alatt épült. Tahí Rudolfné volt az építtetője. Beszéltem olyanokkal, akik látták ennek az alagútnak a romos bejáratát, ami most újra be van falazva. Erről az alagútról csak nagyon kevesen tudtak. Ezt bizonyítja az is, hogy 1944-45-ben Gosztony (III.) Géza – több helyre - elrejtett értékei közül csak az maradt meg, amit az alagútba rejtett el. Az alagutat nem fedezték fel, pedig nagyon sokan kutattak, furkálták a falakat. Ma sem sokan tudnak létezéséről. A nagyszobában még az 1980-as években is állt a család címerével díszített cserépkályha, mára vandál kezeiktől megsemmisült. Bejáratai északra és délre néztek. Az épület ma igen-igen rossz állapotban van, az északi portikusz teljesen összedőlt, teteje több helyen beszakadt, gerendái közül is jó néhány a padlón pihen. A belépés szó szerint életveszélyes.

A kastélytól észak-nyugati irányban helyezkedett el az úgynevezett kis kastély (2), vagy alsó ház, amely általában a vendégek szállása volt. Ebből sem maradt mára szinte semmi, csak bozotos romhalmaz, Dr. Hoffman Jánosnak köszönhetően viszont erről is fennmaradt egy alaprajz.

*Dr. Hoffmann János rajza a kiskastélyról*¹⁵

A kiskastélytól északra elhelyezkedő lóistállót (3) nem tudni mikor, lebontották. Korábban a kiskastély mögötti épület volt a fürdőház. (4) Ebből lett később a garázs (4), ami mára szintén eltűnt.

Ezzel egy sorban, északi irányban folytatódva épült az úgynevezett mester sor (5), ami egy öt lakásból álló épület. Minden lakás egyforma: padlós szoba, konyha, kamra. Az elnevezés

¹⁵ Dr. Hans Hoffmann leveléből, másolat. Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 1 p

arra utal, hogy itt laktak az uradalom mesteremberei, úgymint a kulcsár, bodnár, kovács, kertész, gépész. A kemence az udvaron volt. A mester sor mellett volt található két épület, az úgynevezett cseléd sor, itt egy kettes konyhás épület (6) állt négy család részére és egy másik, négyes konyhás (7) épület nyolc család részére. Az elnevezés arra utal, hogy kettő, illetve négy család rendelkezett egy-egy konyhával. A négyes konyhás épület padlása is nyolcfele volt osztva deszkákkal, nyáron ott aludtak a nagyobb gyerekek és a fiatalok. Ezek mára teljesen eltűntek. A mester sor és a cseléd sor épületegyüttesét nevezték Nagy tanyának.

A mester sor épületétől nyugati irányban helyezkedik el az uradalom kápolnája (8). Alatta kripta van, ahol a Gosztonyak ősei pihennek. A kápolnát Az Új Élet Katolikus Evangelizációs Egyesület vette pártfogásába és komoly felújítási munkát végeztek rajta. A kis közösség rendszeresen itt éli hitéletét. A kápolna mellett helyezkedik el a Gosztony család sírkertje (9). A terület gondozott, a kápolnán látszik, hogy rendszeresen karbantartják. Sajnos, a kápolnát időről időre gonosz emberek feltörik, megrongálják. (A kápolna történetét lásd a 2. sz. mellékletben.)

A mester sor épületétől keletre – a kápolnával átellenben – található az iskola (10). A tágas homoktégla épület meglepően jó állapotban van.

Az uradalomra vezető út jobb oldalán található a két hatalmas dohánypajta (11). Ezek már a tsz-es időkben épültek, mégis beleillenek a környezetbe.

Nem mondható el ez a nem sokkal északabbra épült szárítóüzemről (12). Ez a beton- és vaskolosszus, mint valami szörnyeteg csúfoskodik a területen.

A pajták (11), a szárító (12), a kastély (1) és a kápolna (9) egy kb. 300 m oldalhosszúságú négyzetet jelöl ki, ezek az épületek alkotják a négyzet csúcsait. A pajták és a szárító között található több gabonatároló és fedett gépszín (13). Itt épült a cséplőgépszín (14), ettől tovább az uradalmi kovácsműhely, a bodnärműhely és a kocsiszínek épülete (15) található. Található még a területen több istálló (16), változó állapotban és méretben, a kulcsár (Triz Frigyes) lakása (17), erős, kétszintes gabonaraktár (18), mely teljes hosszában alá van pincézve és az az épület (19), amelyben a tehenészet, a víztorony, a tejcsarnok és az áramfejlesztő aggregátor volt.

Teljesen megsemmisült, már nyomokban sem látható az úgynevezett Dohányos tanya, ahol elsősorban – de nem kizárólag – a dohánytermesztésben résztvevő cselédek laktak. Kilenc család lakott ott, három épületben. Úgynevezett kettes konyhás lakások voltak ezek, egy konyhát és egy kemencét használtak közösen, ebből nyílt két nagy szoba, egy-egy család számára. A konyhát tehát közösen használta a két család. Középen volt a határvonal. Ha haragban voltak, akkor ezt nagyon szigorúan betartották, csak addig takarították.

Teljesen eltűnt az Alsó tanya is. Ez valamikor a Várdombtól északra volt, közvetlenül mellette. Itt négy épület állt tizenegy család számára, valamint volt ott egy magtár (20) is. Az egyik különálló épületben (21) lakott az intéző, Zorkóczy Miklós. Ez több szobás lakás volt és az áram is be volt vezetve oda. A vadőrnek, Pál Istvánnak és a juhásznak, Utasi Jánosnak is külön lakása volt itt, egy épületben, de külön-külön konyhával (22), olyan, mint az iparosoknak, padlós szoba, konyha, spejz. Ez az épület egy kocsiszínt is magába foglalt. Az Alsó tanyán volt még egy kettes konyhás épület két család részére (23), egy másik kettes konyhás épület hat család részére (24) és egy gazdasági épület is (25).

Volt üvegház, amit a kertész gondozott, voltak disznóólak (26), lakás a kanásznak (27), voltak ún. barlanglakások (20), valamint a majorságtól kissé távolabb volt az ún. Vincellér ház, körülötte szőlő és gyümölcsfa ültetvénnel.

A kastélytól nyugati irányban található erdő, illetve a Fácános, Gosztony Aladár munkája. Nagy odafigyeléssel tervezte meg a telepítést. Talajmintákat küldött vizsgálatra és ennek alapján határozták meg, hogy hová, milyen fákat lehet ültetni. Sajnos, sok nemes fa kivágásra került a tsz-időkben, de még mindig maradt annyi, hogy segítsen elképzelni az erdő hajdani képét. Évszázados hársfák, vadgesztenyefák, juharfák, jegenyefák, tölgyfák árulkodnak az erdő hajdani szépségéről.

3.2. Kerekudvar története, sajátos helyzete és ennek kihatása az ott élők sorsára

Kerekudvar – más elnevezés szerint Pusztakerekudvar, vagy Kerekudvarpuszta – előbb szerepelt az írásos feljegyzésekben, mint Jászberény, vagy az őt később „befogadó” Jászfelsőszentgyörgy. Jászberényt 1332-ben (más források szerint 1357-ben), Jászfelsőszentgyörgyöt 1335-ben említik először történelmi dokumentumok. Kerekudvar első hiteles írásos említése 1324-ből való, tehát minden bizonnyal jelentős település lehetett a középkorban. A szájhagyomány viszont még ennél is régebbi és dicsőbb múltat tulajdonít Kerekudvarnak. Máig elevenen él a környéken élő emberekben az a tudat, hogy valamikor maga Attila, a hunok fejedelme élt itt. Ezt Arany János is megemlíti jegyzeteiben: „S még több vélemény is van: Jászberény, Balmazújváros, Ete komáromi falu, Dombegyháza, Kerekudvar, Gula, Óbuda.”¹⁶ Ezt a tudatot erősíti a terület egyik igen érdekes – és megkockáztatom, hogy a Jászságban egyedülálló – természeti képződménye, amely nem más, mint a „Várdomb”-ként emlegetett magaslat, melynek déli vége szinte függőleges, kb.

---

¹⁶ Gárdonyi Géza (1961.) Láthatatlan ember Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest 303. p

10 méteres (!) szakadékban végződik. A szakadék aljában a Zagyva folyó kanyarog. A Várdomb elnevezés arra utal, miszerint itt állt volna egykoron Attila vára. Néhány forrás a Várdombot mesterségesen épített magaslatnak tartja. A monda szerint Kerekudvar elnevezését is Attila fejedelem Kerka nevű feleségéről kapta. Egy másik monda szerint Kerekudvar első tulajdonosa annyi földet kapott valamelyik királyunktól, amennyit számárháton napkeltétől napnyugtáig körbejárhatott. Az elnevezés legvalószínűbb magyarázatát az adja, miszerint a majorsághoz tartozó terület szinte szabályosan körbefogta a majort, tehát a birtok határa kör alakú volt.

De a legendák világából térjünk vissza a tényekkel igazolható adatokhoz. Mint említettem, Kerekudvar első hiteles írásos említése 1324-ből való. A dokumentumot a Magyar Országos Levéltár őrzi 1324. III. 23. OL DL 2232. számon. (Dr. Benedek Gy. 1999.) Ebből kiderül, hogy Kerekudvar Szolnok megyéhez tartozó település. Dr. Fodor Ferenc azt írja Kerekudvarról, hogy azt 1324-ben Horsundorfer Vulfing lovag kapta, de az abszolút közigazgatás 1331-ben a Jászsághoz csatolta, mint pusztát. (Dr. Fodor F. 1942.) Kerekudvar – Pusztamonostorhoz hasonlóan – a birtokos nemesség kezében volt, a jászok nem diszponáltak felette, így közigazgatásilag sem lehetett beilleszteni a Jászság keretébe. „Innen van, hogy Kerekudvar a redempció után is megyés hely maradt, sőt megyés hely volt II. József reformjai idejében is, mert hiszen ezek a reformok a Jászságot végeredményben épségben hagyták, idegen testeket nem csatoltak hozzá.”¹⁷

„1324-ben és 1353-ban is Szolnok megyéhez tartozó falunak említik. Az 1371-re utaló feljegyzés szerint és később is Heves megyéhez tartozott a település. Két alkalommal került közigazgatásilag a hosszú évszázadok alatt a privilégiumot élvező szabad jászok-kunok kerületéhez. 1331-ben a királyi abszolutizmus, 1850-ben az 1848-49-es szabadságharcot követő önkényuralom idején. A jászok ezek ellenére sohasem birtokolhatták a területet, mert az újkori történelmünkig mindig nemesi birtok volt.”¹⁸

Láthatjuk tehát, hogy közigazgatási szempontból Kerekudvar igen sajátos helyzetet foglalt el. Idegen testként, egyfajta heves megyei exklávéként terült el Szolnok megye területén. Ez a fajta területi széttagolódás a mai ember számára igen furcsán hat, hiszen ma természetes a megyék közigazgatási és földrajzi egysége. Nem így volt ez régen, és különösen

---

¹⁷ Dr. Fodor Ferenc (1942.): A Jászság életrajza A Szent István-Társulat Kiadása, Budapest.102.p.

¹⁸ Jász Múzeum Bolla János levele a Magyar Televízióhoz, Ráday Mihályhoz) 2. p

nem így volt ez a Jászság területén. Gondoljunk csak bele abba, hogy a Jászkun-kerület sem mutatott földrajzi egységet. A megyei zárványterület intézménye nem volt egyedi a korábbi évszázadokban. „Mit is takar tehát a megyei (kerületi) közigazgatási zárványterület fogalma? Röviden kifejezve közigazgatási zárványterületnek az a rész minősült, amely a saját vármegyéje törzsterületén kívül – attól földrajzilag elválasztva, minden oldalán más megye, illetve megyék által körülzártan – létezett. Így egy és ugyanazon vármegye szempontjából beszélhetünk abból kikebelezett (exklávé) és abba átkebelezett (enklávé) közigazgatási zárványterületekről.”¹⁹

A zárványterületek létrejöttét mindig egy olyan birtok adományozása előzte meg, amelynek tulajdonosa nem a jutalmul kapott birtok megyéjében lakott, és később sem telepedett át oda. Ez esetben sokszor napokig kellett utaznia, ha részt kívánt venni a megyegyűlésen. Viszont, ha kérelmét a király elfogadta és a szóban forgó területet átsorolta a lakhely szerinti megyéhez, az esetben a lakhely szerinti megye kedvező légkörében lehetett döntést hozni egy távoli birtok ügyében. Vagyis nem kellett félni a leszavazástól. A jobbágy számára viszont növelte a terheket többletutazással, ami akkor jelentkezett, ha a földesúr ellen panasszal akart fordulni a megyéhez, vagy az alispáni törvényszék elé idézték valamilyen ügyben. (Dr. Benedek Gy. 1999.)

A hosszú évszázadok során Kerekudvar a környezetétől eltérő lehetőségekkel bírt. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen nem csoda, hogy a történelem sorsfordulóinál más érdekérvényesítési képességekkel rendelkezett a szabad jász atyafi és mással az őseitől örökölt szolgasorsba beleszületett cseléd.

Az a tény, hogy az uradalom sohasem tartozott a kiváltsággal rendelkező jászokhoz, nagyban meghatározta az ott élők sorsát, mentalitását. Más a mentalitása az alföldi parasztnak, aki Veres Péter szerint sohasem volt szolga és más a cselédnek. „A tanyai cselédség sajnos szolgálcsökökkel, szolgálásokkal terhelt.”²⁰

Hogy mennyiben volt megfigyelhető a mentalitásbeli különbség, annak bizonyosságául a későbbi fejezetek – különösen a tsz-szervezéssel foglalkozó 3.5 fejezet – szolgálnak.

---

¹⁹ Benedek Gyula (1999.): Adatok a megyei közigazgatási zárványterületek 1526 előtti helyzetéről, különös tekintettel Jász-Nagykun-Szolnok megye jogelőd területeire. In: TISICUM Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11. szám 193 p.

²⁰ Veres Péter (1986.): Az Alföld parasztsága Kossuth Könyvkiadó Budapest 23. p

3.3. A Gosztony birtok gyarapodása, a birtokosok személye, a majorság lakói, mindennapi életük

A Gosztony birtok mérete koronként változott – volt, hogy eladtak belőle, de leginkább gyarapították, vásároltak hozzá. Legtöbb helyen 1600 holdas birtoknak említik. Korábban a birtok két részből állt, úgymint Felső tanya – vagy Nagy tanya – és Alsó tanya. Az Alsó tanya ősi családi birtok, Földváry Lászlóné Varga Borbáláé (1826-1918) volt. Ő és második férje Földváry László vásárlásokkal tovább növelte a birtokot. A birtokot unokája, Gosztony Ilona (1869-1944) örökölte, aki nem ment férjhez, utódok nélkül halt meg. Végrendeletében unokaöccseire hagyta a birtokot. (III.) Géza – akinek Galgagyörkön is volt birtoka - örökölte az Alsó tanya 2/5 részét, a többi - az unokatestvéreié -, a Halász testvéreké lett. (dr. Halász György jászberényi kórházigazgató sebész főorvos és dr. Halász Pál) Mindez 1944 után történt, a földosztás miatt ennek nem volt gyakorlati jelentősége.

A Felső tanya is ősi birtok, több lépésben gyarapodott vásárlások révén. Érdemes megemlíteni ezen szerzések közül azt, amikor Gosztony (I.) Géza (1839-1901) megvásárolta Hentaller Edéné és gyermekei birtokát. A terület még most is őrzi valamikori tulajdonosának a nevét, mint földrajzi név, ugyanis az idők még ma is Hentallernek, Hentallérnek nevezik ezt a területet.²¹

A birtokot Gosztony Aladár (1869-1931) örökölte. Az ő halála után örököli a birtokot Gosztony (III.) Géza. A birtok hasznélvezője Gosztony Aladár felesége, báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet. Gosztony (III.) Géza galgagyörki birtokán lakott és csak 1943-ban - báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet halála után - költözött Kerekudvarra. Láthatjuk tehát, hogy (III.) Géza a Felső tanyát és egyebeket 1943-ban kapta meg, illetve 1944 után az övé lett volna az Alsó tanya 2/5 része is. Ily módon a birtok nagy része egy kézbe került volna. Azért a feltételes mód, mivel ebbe az 1945-ös földreform beleszólt. Igaz, a birtok intézése eddig is egységes volt, egy gazdaságnak számított, egy intéző irányításával, hiszen a tulajdonosok közeli rokonok voltak. A cselédek nem is tudták, hogy az egyes birtoktestek kinek a tulajdonában vannak.

---

²¹ Heves Megyei Levéltárban őrzött Kerekudvar Pusztának Rovásos Összeírása mint birtokos gazdát említi a nevét. Ez a dokumentum a kerekudvari kapásszőlő hasznélvezőit írja össze 1835-36. évben. 406 adózót említ. Sok idegen van közöttük, elsősorban jászberényiek, jászfelsőszentgyörgyiek, jászdózsaiai. Az iratanyag pontos jelzete: IV.-7/b/53öi.2290

A majorság lakóinak rétegződése tipikusnak mondható. Mintha csak erről a birtokról írta volna Erdei Ferenc: „Az uradalmi falu társadalmi rétegződése nagyon egyszerű és mindenhol egyforma. A piramis csúcsán áll a birtokos, akit sokhelyt egy emberöltőben egyszer látnak, de ha mindig ott van, akkor is többnyire csak úgy szerepel a kis falu társadalmi életében, mintha csak a híre lenne ott. Alatta következnek az uradalom tisztjei, s ha van pap, tanító, utánuk jönnek az iparosok és béresgazdák, s mindezeket számban megsemmisítve a cselédek. Végeredményben tehát kettős a tagozódás: urak vannak és cselédek: akik közbül állanak: a béresgazdák és az iparosok, azok fölülről nézve cselédek, mint a többi, alulról nézve pedig urak, mint a többi.”²²

Az uradalom lakóinak bemutatását kezdjük tehát a piramis csúcsával, a tulajdonossal. Báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet haláláig, 1943-ig irányítja a birtokot. Bárói rangjához illő udvartartást igyekezett fenntartani, méltóságos asszony megszólítás járt neki. Szobainasát – Tarczi Pált – még a méltóságos asszony hozta magával akkor, amikor ide került a birtokra. A kastélyban szolgálni, úgynevezett belső cselédnek lenni, természetesen rangot jelentett. Sokan szolgáltak a kastélyban. Az inason kívül volt társalkodónő, szakácsnő, szobalányok, bejárónő. Még kutyáslány is volt - Jenes Ilona -, aki a bárónő kutyáit gondozta. Három nagy bernáthegyi kutyájuk volt és több kis szobakutya. A méltóságos asszony egészsége élete utolsó éveiben megromlott szélütés következtében. Csak nehezen tudott menni, a sétáltatásához segítség kellett. Leginkább tolókocsival vagy autóval „sétáltatták”. Ezen séták alkalmával a gyerekeknek kezet kellett csókolniuk, ha összetalálkoztak Volt tehát autójuk, sofőrjüket Lékó Attilának hívták, akinek egyébként Jászfákóhalmán volt lakása.

A bárónő halála után, 1943-ban költözött a birtokra (III.) Gosztony Géza Galgagyörkről. Feleségétől, Sipeki Balás Anna Máriától már korábban elvált, egy gyermeke volt, (IV.) Géza. A nagyságos úr idején az udvartartás lényegesen szerényebb lett. Ez elsősorban Gosztony Géza szerényebb, puritánabb természetének volt köszönhető. Baráti kapcsolatban volt jászfelsőlősgyörgyi polgárokkal is, pl. a postamesterrel. A társadalmi rangjának kijáró tiszteletet nem követelte meg minden körülmények között, az uradalom lakóival közvetlen viszonyt alakított ki. A cselédek igen szerették őt. Az adatközlők egyhangúlag úgy emlékeznek vissza Gosztony Gézára, mint közvetlen, barátságos emberre. Némethné Fülöp Magdolna: *„A gyerekekkel megállt beszélgetni, megsimogatta őket. Megnézte, hogy mennyi tejet visznek, megkérdezte, hogy hányan vagytok testvérek? Öten. Akkor nagyobb kannát*

---

²² Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest 118. p.

hozzál és szólj a Feri bácsinak, hogy öntse tele. A cselédekkel is gyakran szóba elegyedett. Nagyon népszerű volt. Nem akart uralkodni. Jó kinézetű ember volt. Fogadta a köszönést, visszamosolygott. Az intéző az nem!”

Az uradalom második embere az intéző volt. 1921-ben Tőke Gyula, 1927-től Zorkóczy Miklós volt a birtok intézője. „Zorkóczy Miklós urad. intéző * 1895. Cserhátszentiván. Gazd. akadémiát 1921-ben Debrecenben végzett. 1921-től dr. Gorove László sályi 400 holdas gazdaságában intéző, majd Tiszafelesővarsányban közp. intéző volt; 1927 óta lovag Gosztonyi Aladár Kerekudvar-pusztai 1500 holdas birtokán intéző. - A 16. h. gy. e. kötelékében harcolt az orosz, román és olasz fronton, 1918-ban mint hdgy szerelt le. SL, II. o. ez., bronz vit. érem, K. cs. k. tulajd. - A Move tagja. - Felesége: *Vattay Julianna*, leányai: Julia és Olga.”²³ Az intézőnek saját cselédje – szakácsnője – volt. 1944-ben Gosztony Géza – aki a méltóságos asszony halála után, 1943-ban költözött Kerekudvarra – menesztette Zorkóczyt. Az adatközlők úgy emlékeznek, hogy az intéző az oroszok bejövetele előtt családjával együtt elmenekült. A cselédek nem szerették. Hogy ennek az ellenszenvnek mennyire volt az oka az intézői feladattal kötelezően együtt járó határozottság, szigor, vagy esetleg a személyisége önmagában is eleve ilyen megítélést eredményezett volna, azt ma már nehéz kideríteni. A volt cselédek mindenesetre durva embernek ismerték, aki a tettelegességtől sem riadt vissza. Nem volt ez ritka egyébként más uradalmakban sem. Gosztony Ernő birtokában van egy olyan levél, melyben Zorkóczy személyes találkozót kért Gosztony Gézától, hogy megmagyarázza, miként alakulhatott ki róla rossz kép. Eszerint tehát a cselédekkel való rossz viszony volt a menesztés oka, ami időben egybeesett az oroszok bejövetelével. A visszaemlékezők némelyikének emlékében él az a valószínűleg téves kép, hogy az intéző szabad kezet kapott a méltóságos asszonytól, sőt a birtok jövedelme is őt illette volna öt évig.²⁴ Ennek a legendának minden bizonnyal az az alapja, hogy az intéző igen szigorú és nagyhatalmú ember volt. Soós Sándorné: *„Verte az embereket is. Ha ott maradt volna, azt biztosan megölték volna.”* Az intéző a bandagazdákkal tartotta a kapcsolatot, nekik adta ki a munkát.

Az intézővel szinte egyenlő rangban állt a főkönyvelő, a könyvelő (Varga Mihály), a vadőr (Pál István), a kulcsár (Tríz Frigyes), a sofőr (Lékó Attila) és az inas (Tarczi Pál). Az inas úrnak számított a cselédek szemében.

---

²³ (http://vfmk.hu/vfek/Scheftsik/adat_14.htm)

²⁴ Van, aki határozottan állítja, hogy létezett ilyen megállapodás, mások nem tudnak róla.

A rangban következők az iparosok voltak. Ők is cselédek voltak, az iparos soron laktak, padlós szobás, konyhás, kamrás lakásokban. Őt teljesen egyforma lakás volt az épületben, ezeket a következő iparosok lakták: a könyvelő (Varga Mihály), a bodnár (Tóth Simon), a kovács (Varga Kálmán), a kertész (Jenes Mihály) és a gépész (Kis László). A gépésznek egyébként Rákóczipalván volt lakása.

Minden területnek megvolt az első embere, az úgynevezett bandagazda. Az intézőtől kapott utasítást ők adták tovább, ők valósították meg a feladatot. A bandagazdák a saját területükön tapasztalt, kitűnő munkások voltak, akikre az alájuk tartozók felnéztek, szavukat elfogadták.

A kastélyban szolgáló cselédeknek lényegesen könnyebb soruk volt, mint a földeken vagy az állatokkal dolgozó társaiknak, ezért megítélésük is más volt. Egyfajta rangot jelentett a kastélyban szolgálni.

A mezőgazdasági cselédek a munkaterület szerint voltak megnevezve. Voltak dohányosok, kocsisok, béresek, volt juhász, kanász, stb. A cselédek a szolgálatért éves kommenciót, illetményföldet, szállást (cselédlakásokban) és fizetést kaptak. A pénzt is a kulcsár, Varga Mihály kezelte. Minden évben egy évre szóló szerződést kötöttek, mely minden lényeges kérdést írásban rögzített. (Másolat az 5. sz.. mellékletben.) A szolgálati idő adott év április 1-től következő év április 1-ig tartott. Külön megállapodás, az úgynevezett benti bérlevél rendelkezett az évi fizetésről. Létezett az úgynevezett óvadék intézménye, ami arra volt hivatott, hogy a cselédet visszatartsa a szerződés esetleges idő előtti felmondásától. Ezt a célt szolgálta az is, hogy az idő előtt távozó cselédnek nem járt az egyébként a szolgálati év végén esedékes meghatározott mennyiségű tengerilletmény. A szerződés értelmében az ideköltözést legfeljebb három fogattal segítette az uradalom, szabályozta a sójárandóságot és a tejilletményt, valamint az éjjeli munka (éjjeliőri szolgálat) kompenzálását. A részegeskedés, a civódás, az engedély nélküli szállásadás vagy szeszestalmérés következménye azonnali elbocsátás volt. Kitér a lakás állapotának megóvására, az évente kétszeri kötelező külső és belső meszelésre, a szerszámok állapotának megőrzésére, az illetményföld használatának módjára, érintette a tűz- és balesetvédelmet, az állattartás szabályait, valamint a tüzelőjuttatást. Rendelkezik a munkaszüneti napokon töltött munka után járó pótdíjról. A szerződés ugyan nem említi, de a cselédek elmondása szerint úgynevezett kommenciós orvos is volt, akit a földbirtokos fizetett. Holló doktor úrnak hívták és Jászberényből járt ki, ha beteg volt valaki, vagy szükség volt rá. Ugyancsak a volt cselédek elmondásából tudható, hogy 150 pengőt kaptak egy évre, negyedévenként fizették az arányosan járó bért. Két mázsa búzát kaptak személyenként, ezt az uraság megőrlöttette, úgy osztották ki, ezt is negyedévenként. Szalonna és tejadag is járt. Ezenkívül egy hold kukorica és kétszáz kadrát krumpli járt. Egy

héten egyszer osztottak szalmát a kenyérsütéshez. A szerződés tehát igen részletesen szabályozta a felek jogait és kötelezettségeit. Mindenképpen alkalmas volt arra, hogy a földbirtokos és a munkavállaló között egy - minden lényeges kérdést szabályzó – munkaviszony jöjjön létre. Ez a szerződés elsősorban a munkaadó érdekeit vette figyelembe, illetve azt a társadalmi érdeket, hogy a termelés folyamatossága biztosítva legyen a gazdasági év során. Ennek ellenére számos pontja a munkavállaló számára is biztonságot jelentett. Tehenet senki sem tarthatott, disznót, baromfit viszont szabad volt tartani. A cselédek sertéseit minden nap kihajtották a legelőre. Egy fizetett kondás vigyázott rájuk. Lehetőség volt veteményeskertet művelni, ahol babot, krumplit, stb.-t termeltek. A volt cselédek úgy emlékeznek vissza, hogy a 150 pengő az jelentős összeg volt. A történelemkönyvek a 20-100 pengőt említik, mint a cseléd éves bérét, de leggyakoribbnak a 20-40 pengős évi fizetést tartják. (Magyar Lajos Alapítvány 1996.) Ennek fényében valóban úgy tűnik, hogy a Gosztony birtokon valóban megbecsülték a cselédeket. Mizsei Jánosné: *„A cselédeknek viszonylag jó soruk volt, ezért nehéz volt oda bekerülni. Ha viszont valaki már bekerült, az igencsak onnan halt ki.”* Aki a kastélyban szolgált, az valóságos úri nőnek számított, szépen öltözködött (Mizsei Mancsi, Lakatos Bözsi, Pintér Mancsi). Az adatközlők egybehangzó véleménye az, hogy a cselédeknek biztosabb volt a megélhetése, mint a napszámosnak, vagy a néhány holdon gazdálkodó parasztnak. Az alapvető létszükségleti cikkek – ha szerény mértékben is, de – biztosítva voltak. Emellett a fizetéssel is lehetett számolni. Nem volt sok, de biztos volt és ahogyan a mondás tartja, jobb a sűrű fillér, mint a ritka forint. Az esetlegesen gyengébb évet a szegényebb magángazdák csak nagy nehézséggel tudták átvészelni. Az uradalomnak jobban voltak tartalékai, amiből ezekben az években is tudott teljesíteni a cselédek felé. A cselédek tisztán, szép ruhákban jártak. Iparkodniuk kellett, ha nem akarták, hogy megszólja őket a közösség. Házukat rendben tartották, virágoskertet gondoztak, csinosították környezetüket. Amolyan évek hosszú során kialakult íratlan szabály volt ez az ott lakók között.

A nagy mezőgazdasági munkák idején a summások munkájára is szükség volt. Ezekkel a cselédek nemigen tartottak komolyabb kapcsolatot, barátságot. A summások több helyről jártak, az adatközlők jászjákóhalmiakra emlékeznek, mint akik rendszeresen dolgoztak a birtokon.

A hitélet színtere a kápolna volt. Minden vasárnap tartottak misét. Gosztony elvárta, hogy a kápolna megteljen. Íratlan szabály volt az, hogy a misékre el kellett járni. Március 15-én és a méltóságos asszony, majd a nagyságos úr névnapján a gyerekek köszönteni jártak a kastélyba. Ez úgy történt, hogy két-három fő képviselte az iskolát, szavaltak, énekeltek, végül egy kis

ajándékot kaptak a gazdától. Az iskolát valamikor 1918 előtt építették, Gosztony Aladár szorgalmazta.

Mulatságok ritkán voltak. Az adatközlők egy olyan eseményre emlékeznek, amit minden évben megtartottak, nevezetesen azt az aratás végi „szertartást”, mely hasonló volt az ország más vidékein honos szokáshoz. Az aratók – férfiak-nők – szépen felöltöztek, magyarruhába öltözött lányok egy nagy fonott búzakoszorút vittek, azzal köszöntötték a gazdát. Gosztony az aratókat a kastély udvarán megterített asztaloknál bőségesen megvendégelte, cigányzenészt hívatott, arra mulathattak a munkások. Egyéb táncos alkalmakról nem számoltak be az adatközlők.

A vadászatok Gosztony Aladár idejében gyakoriak voltak. A vendégek között találjuk: Fáy Gyula államtitkárt, Balázsovich Oszkárt, Halász Aladárt, és a jászberényi méntelep parancsnokát, Kovásznay Istvánt. Aladár 1931-ben bekövetkezett halála után ezen alkalmak száma megritkult, hiszen a birtokot felesége, az idős méltóságos asszony báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet irányította és ő nemigen hódolt az effajta élvezetnek. Gosztony (III.) Géza 1943-as Kerekudvarra költözésével a vadászatok újra divatba jöttek. Gyakori vendégek ezen alkalmakkor Balázsovich Ernő Pusztamonostorról, gróf Waldeck Frigyes, gróf Vay Arthúr, Csiszár Dezső ezredes a jászberényi méntelep akkori parancsnoka, valamint Tersztyánszky Dezső és fia Attila.²⁵ A hajtókat a vadászat végeztével bőségesen megvendégelték.

A kerekudvari majorság a XX. század elejétől közigazgatásilag ugyan Jászfelsőszentgyörgyhöz tartozott, mégis mintegy különálló falu funkcionált. A Gosztony uradalom területén elterülő Nagy tanyán, Alsó tanyán és a Dohányos tanyán összesen 42 családot számoltam össze. (Ezek a családok a melléklet térképein lakhely szerint fel vannak tüntetve.) A gyermekáldás elég nagy volt és sok családnál a nagyszülők is ott éltek, tehát 4-5 fővel kell beszorozni a családok számát ahhoz, hogy megkapjuk a majorság lakóinak a számát. Az így kapott eredményből lehet következtetni a körülbelül 168-210-fős(!) lakosságszámról. Ezt az adatot erősíti egy 1935-ben keletkezett településleírás Jászfelsőszentgyörgyről, ami a „Gosztonyi tanyán 189” lakost számlál össze.²⁶

„Százon felüli lélekszámú majort már biztosan falunak tekinthetünk, de általában a kisebbeket is. A falusi kiegészüléseknek pedig ismérve lehet, hogy van iparos a majorban, van

---

²⁵ Gosztony Ernő levele nyomán

²⁶ http://www.vfmk.hu/vfek/Scheftsik/19_22fej.htm

iskola, ha pedig templom, üzlet és egyéb efféle is van, akkor már biztosan falu.”²⁷ Kerekudvar a felsoroltak mindegyikével rendelkezett.

Az alkalmazottak a Gosztonyakra úgy emlékeznek, mint olyan gazdákra, akik megbecsülik vagyonukat, igyekeznek gyarapítani azt, ugyanakkor az alkalmazottakról is gondoskodnak, nehéz helyzetben segítik őket. Nem alaptalanul alakult ki ez a kép, több példa is szól ennek erősítésére. Amikor például Rózsa János vadőrt favágás során halálos baleset érte, Gosztony Aladár külföldi útját megszakítva hazajött a temetésre. A vadőr családja számára éves ellátást állapított meg, amit Gosztony Aladár halála után is folyósított a későbbi haszonélvező, majd az örökös. A méltóságos asszony az inasának, Tarczai Pálnak is házat építtetett és családját rendszeres juttatással támogatta.

Illyés Gyula Puszták népe című művéből megismert már-már elviselhetetlen, embertelen állapotoknak nyomát sem leljük a visszaemlékezők mondataiban. Valóban különbözött volna ez az uradalom a többi magyarországi uradalomtól, vagy csupán az idő szépítette meg a múltat? Mindkettő lehet igaz egyszerre. A fent felsorolt példákból bebizonyosodott, hogy a Gosztonyak szívükön viselték alkalmazottaik sorsát, komoly segítséget nyújtottak a bajba került családoknak. Emberi tulajdonságaik szimpatikusak voltak. Vajda Jánosné: *„Jó ember volt a nagyságos úr, jó dolgunk volt alatta, Jancsikám! Bárcsak most is lennének olyanok, akik úgy bánnak az alkalmazottaikkal, mint ahogyan ő bánt velünk! De ma már ilyen nincsen. A gazdag nem törődik a szegénnyel...”* A cselédek életkörülményei, lakásviszonyai persze mai szemmel nézve igen mostohák voltak, de ha az akkori szegényparasztok vagy zsellérek viszonyaival vetjük össze, már más szemmel látjuk ezt is. Persze igaz az is, hogy az adatközlők abban az időben mind fiatalok voltak és az ember hajlamos a fiatalságára úgy tekinteni, mint egy idilli állapotra, függetlenül a valóságtól. „A múlt természetesen mindig szebb volt, mint a jelen.”²⁸ Ha nem is a jelennel, de az ötvenes évek nehéz körülményeivel összevetve nem csoda, ha egyfajta nosztalgia alakult ki az után a kor iránt. Mindenesetre, ha nem is mindennapos az a viszonylagos „jólét”, amiről a kerekudvari visszaemlékezők beszélnek, semmi esetre sem egyedülálló. Elvértve azért léteztek olyan uradalmak, ahol hasonlóan gondolkodtak, mint a Gosztonyak. „Van uradalom, ahol jó lakása van a cselédnek, van szülőotthon, van betegszoba, van orvosi rendelő és ravatalozó, van állatorvos, aki a

---

²⁷ Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest 117 p.

²⁸ Illyés Gyula (1968.): Puszták népe Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 57 p.

cselédek malacait is beoltja, már csak uradalmi érdekből is, szóval végeredményben több minden van, mint egy parasztfaluban.”²⁹

3.4. Az 1944-45-ös események. A nagyságos úr szökése, későbbi sorsa

Utasi János így emlékszik vissza: *A front közeledtével 1944 őszén a németek a szarvasmarhát elhajtották. Csak nyolc jószágot sikerült megmenteni, mert ezeket elrejtették a hodály melletti takarmányosban. Megpróbálta elhajtani a birkaállományt is. Én voltam a juhász, az én feladatom volt, hogy az állatokat tereljem, de a pusztamonostori kőúttól visszafordítottak. Két katona egy oldalkocsis motorkerékpárral megjelent és visszaküldött minket Kerekudvarra. Valószínűleg az állatok túl lassan haladtak, vagy már nem volt rá szükségük, máshol már rekviráltak.*

Jászfelsőszentgyörgyre a szovjet csapatok 1944. november 15-én érkeztek, harc nélkül került birtokukba a majorság. Korábban, Gosztony utasítására úgynevezett bunkereket építettek a cselédek. Nem voltak ezek valódi bunkerek, csupán földbe ásott mélyedések, gödrök. Ezek nyomai még mindig kivehetők a Várdombon. A három dohánypajta az oroszok bejövetelekor semmisült meg, ugyanis a katonák szétszedték, és a gerendákkal megerősítették a Zagyván átvezető fahidat, hogy a tankok át tudjanak rajta kelni, ugyanis az a harckocsikat nem bírta volna el.

Gosztony Géza természetesen nagy aggodalommal figyelte a front közeledését. Tudta mindenki, hogy a szovjet katonák egy új rendet is hoznak magukkal és az élet meg fog változni az uradalomban. Ezt a változást sem úr, sem szolga nem kívánta, legalábbis nem ilyen erőszakos, direkt módon. Mindenki tudta, hogy a gazdaság gépei, állatállománya, értékei veszélyben vannak. Gosztony az állatállományt kiosztotta a cselédek között, de nem csak a cselédek, hanem úgymond kívülállók is kaptak belőle. Soós Sándorné: *„Meghagyta az első fejősnek, Tóth Ferencnek, hogy mindenkinek adjon tehenet: Aki jön tehénért, az mindenki kapjon, amíg csak az állomány tart.”* A sertésállomány is szétszétlángosra került. Természetesen nem lehetett szerződésben szabályozni, hogy mi legyen a jószág sorsa, ha majd az oroszok elmennek, de a visszaemlékezők úgy tudják, hogy egy olyan szóbeli megállapodás volt, miszerint a szétszétlángosított állatokból egy fialást tartoznak adni Gosztony Gézának. A történelem erre nemigen adott lehetőséget, bár az adatközlők közül néhányan úgy emlékeznek vissza,

---

²⁹ Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest 119. p.

hogy sokan becsületesen teljesítették is, amit akkor vállaltak. Mindenesetre a volt alkalmazottak közül néhányan bizonyíthatóan tartották a kapcsolatot korábbi munkaadójukkal. Meglátogatták őt és disznótoros kóstolót is vittek neki (pl. a Kocka család). Gosztony egyéb módon is gondoskodni akart az uradalom lakóiról. A cselédeknek több hónapra járó gabonamennyiségét a gépszínen elásatta, és a cséplőgépet rátolták. Ezt nem is találták meg az oroszok. A Fácánosba volt elásva sok hordó bor és jó néhány liter pálinka. Ezeket később valakik kikutatták és elvitték.

Vajda Jánosné szerint a sok hordó borral és a pálinkával együtt más értékeket is elástak a Fácánosba, amit valakik kilestek és elloptak. Így tudja ezt Gosztony Ernő is. Vajdáné úgy tudja, hogy az oroszok elvonultával Gosztonyék visszakövetelték a széthordott értékeket, bútorokat, stb.-t. Több értékes holmit vissza is kaptak, került meg az elásott holmiból is jó néhány. A legtöbb cseléd, ha volt is náluk a bútorokból és az egyéb értékekből, azokat csak azért tartották maguknál, hogy ne kerüljön idegenek kezére. Ezek önként visszaadták azokat Gosztonyéknek.

Gosztony Géza a front közeledtével sem hagyta el a birtokot. Mielőtt megérkeztek az orosz katonák, ő munkásruhába öltözött, ápolt kezeit összekoszolta, szemüvegét nem viselte többet, tehát álruhába öltözött és elvegyült a cselédek között. Mint utóbb kiderült, nem volt alaptalan a félelme. Az oroszok burzsujnak tekintették, és ki akarták őt végezni. Fénykép alapján körözték őt. A nagyságos urat a kanászuk, Lakatos Sándor bújtatta. Ő adott neki paraszti ruhát. Az oroszok a tehenészetben lókérdőházat rendeztek be. Ami állatot még ott találtak, azokat fokozatosan levágták. (Valószínűleg az ökröket.) A katonák a lovakat mind elvitték.

Soós Sándorné: „A cselédek vitték a híreket a nagyságos úrnak, hogy most ezt vittek el, most azt. Ő csak azt mondta mindig: Hadd vigyenek mindent. Amit elvisznek, hát elvisznek, nem tehetünk semmit, hagy vigyék.”

Némethné Fülöp Magdolna: „Amikor a pajtákat szétbontották, hogy a tankok a gerendákon át tudjanak jönni a Zagyván – és ezzel tetemes kárt okoztak –, akkor is csak azt mondta: Ennek így kell lenni, nem tehetünk semmit, ez háború idején így szokott lenni.”

A kastélyban is berendezkedtek, onnan szinte mindent elvittek, de nem is elsősorban az oroszok, hanem inkább a magyar kiszolgálóik, az új hatalom emberei.

Utasi János: „Azt a nyolc tehenet, amit a takarmányosba rejtve sikerült megmenteni a németek elől, a cselédek kiosztották maguk közt az Alsó tanyán, még az oroszok ideérkezése előtt. Kapott belőle Mengyi bácsi, az öreg Solymosi, Vince bácsi, az öreg Varga bácsi, kaptunk egyet mi, meg a Nagy tanyáról is kaptak valakik. Amikor megalakult a bizottság, a Kocsis Misa bácsi – kard volt mindig az oldalán –, meg a Kővágó Jani bácsi, meg az, aki elvitette az embereket málenkij robotra (Vig György) ezek egyenként elhordták. Azt mondták, hogy az

oroszoknak vágják le. Először a miénket vitték el, aztán sorba mindet. Abból a jószágból semmi nem maradt, mind elvitték. Az oroszok a birkák felét elvitték. Kocsis Misa meg a Kővágó Jani bácsi innen 5-6 birkát mindig elvittek, hogy hozzák ide (a faluba) az orosz konyhára. Ezt látva a cselédek közül is volt, aki vágott le belőle. Gosztony akkor már nem volt ott. Soós Sándorné: „Jöttek a hatalom emberei, a Gréczi Lajos, vitték a teheneket. Nem az oroszok hordták szét a jószágot, a bútorokat, az értékeket, hanem a magyarok. A faluból jöttek, aztán vitték. Jöttek a hatalom képviselői a faluból, meg a tanyasiak is, aki élelmes volt és aki nem félt. Volt, aki a mákot vitte el, adott az aztán belőle mindenkinek, nekünk is adott.” Mizsei Jánosné: „Nem tudom az ökrök hová lettek, biztos az oroszok levágták. A tehenészetben lókórház volt, ott már sütöttek, főztek, amit találtak, azt biztosan levágták. A tehenek szét lettek osztva a cselédek között, meg a szőlőbe is jutott. A cselédektől nem vették el az oroszok, tarthattak tehenet (az uraság alatt nem volt tehéntartás). A kastélyból sok mindent elvittek az oroszok, de leginkább azok, akik kísérték. Szentgyörgyről is voltak olyanok, akik rosszabbak voltak, mint az oroszok. Sokáig furkálták a falat, hogy van-e ott valami elrejtve. Az értékeket nem az ott dolgozók vitték el.” A fenti idézetekből sejthető, hogy a jószágot az oroszok ellátására a magyar adminisztrációnak kellett előteremteni. Az is kitűnik, hogy a cselédek nemigen hitték, hogy a jószágokkal csak az oroszok igényeit elégítik ki. Úgy sejtették – bár nem tudjuk, hogy jogosan-e –, hogy az értékekből jut a hatalomhoz közelállóknak is. Amikor látták, hogy a kastélyból szép lassan minden mozgítható értéket elvisznek a gátlástalan emberek, néhányan így gondolták: „Ha a kívülállók gyarapodhatnak az uradalomból, akkor miért ne juthatna belőle nekem is? Nekem, aki megdolgoztam ezért a vagyonért! Nem lopnám én meg a gazdát, de ha már az értékeit mindenképpen elveszik tőle, nem több jogom van-e nekem ehhez a vagyonhoz, mint egy idegennek?” Az adatközlők szerint azon cselédek száma, akik rossz szándékkal vettek magukhoz értékeket, igen csekély volt. Őket inkább az motiválta, hogy megmentse az értékeket az idegen kezeiktől. Az adminisztráció emberei és a környékbeli tanyasiak közül néhányan már lényegesen gátlástalanabbak voltak a visszaemlékezők szerint.

Tehát Gosztony Gézáé hetekig a cselédek bújtatták. A visszaemlékezők úgy szólnak erről, mint a világ legtermészetesebb dologáról. Pedig akik bújtatták és később megszöktették egészen biztos, hogy tudatában voltak annak, hogy az életükkel játszanak. Mégsem tartják ők ezt valamiféle hőstettnek, pedig a maga nemében minden bizonnyal az volt. Kalandregénybe illő jelenetek zajlottak le ezekben a napokban a majorságban: bújtatás, szökés, szerelem. Egy forgatókönyvíró is megirigyelhetné azt a történetet, amit az élet írt. Néhány részletét tekintve ugyan másként emlékeznek vissza a szemtanúk, de a lényeges mozzanatokban megegyeznek.

Soós Sándorné: *Gosztont Fehér Jancsi és Varga Misi vitték be Berénybe. A kórházba ment a Halász kórházigazgatóhoz (unokatestvéréhez). Az helyezte el őt a kórházban, ott dolgozott valameddig.* Mizsei Jánosné: *A Lakatos családnál, a kanásznál bújtatták a nagyságos urat. ...de csak meglátták az arcáról, a kezéről, hogy ez nem egy paraszt ember. Volt vincellér is, a Burgerék, ott volt nagy gyümölcsös, szőlő, pince. A Burger Sanyi bácsinak második felesége volt. Az embernek is volt egy lánya, meg az asszonynak is, de mind a kettő Erzsébet volt. Az egyik Nagy Bözsi volt, a másik Kis Bözsike. Burger Bözsi³⁰ bekerült valahogy Berénybe. És ezzel jóba lett a nagyságos úr, mert ez bújtatta őt. Végül még a berényi kórházban is dolgozott a nagyságos úr a háború után.*”

Utasi János: *Kb. két hétig ott bujkált a cselédeknél a nagyságos úr, aztán valaki elárulta. Az öreg Lakatos Sanyi bácsi éjszaka vitte be Berénybe.*

Némethné Fülöp Magdolna: *„Nem tudom, hogy igaz-e, de én úgy hallottam, hogy a Burger Bözsi ápolónő volt. Beállt ápolni a németekhez is, meg az oroszokhoz is. Ő tudta azt, hogy a Gosztont bújtatják. Ő azt mondta, hogy ő megmenti a Gosztont, - mert hallotta, hogy az oroszok beszélnek, hogy kivégzik, ha megtalálják. Ő kiviszi onnan, de annak az az ára, hogy elveszi őt feleségül. Tari Pista bácsiék, azok tették fel kocsira, a Bözse meg felült a törekre, hogy meg ne szökjön. Többen is felültek a kocsira, mintha vásárra mentek volna. Berényben egy ügyvédnél volt hely csinálva. Megmentette, ő meg becsületből elvette. Lett is egy családjuk.*”

Érdekes, hogy milyen romantikus történetet írt az élet, vagy a képzelet. Megfigyelhető, hogy míg a nagyságos úrról mindig igen nagy tisztelettel beszélnek, addig a cseléd lányából lett földbirtokosnéról csak mint Burger Bözséről szólnak. (A nevét is rosszul tudják, Pesti Erzsébetnek hívták.) Ennek két oka lehet: Az egyik, hogy ők gyermekkoruktól fogva ismerték Pesti Erzsébetet, közülük való volt, így különösebb tisztelet sem járt ki neki. A másik ok ebből adódik: mivel közülük való volt, lehetett némi irigység is a cselédekben azért, mert az egyik társuk ilyen jó partira lett. (Zárójelben jegyzem meg: A pár későbbi sorsában – az ismert történelmi események miatt - sajnos semmi irigylésre méltó nem volt.) Mindenesetre élt egy olyan szóbeszéd is, hogy Pesti Erzsébet „kényszerítette” Gosztont a házasságra. Ennek sok tény ellentmond. Például az, hogy még nem voltak összeházasodva, mikor Pesti Erzsébetet politikai okok miatt koholt vádak alapján börtönbüntetésre ítélték. Az ok nyilvánvaló volt, nem is próbálták tagadni. Az ítéletben felrótták neki azt is, hogy „népi származása” ellenére kivel él. Egy másik példa: Gosztony Géza vidéken dolgozott, amikor

---

³⁰ A visszaemlékezők mind Burger Bözseként emlegetik, de helyesen Pesti Erzsébet. A mostohatestvért hívták Burger Erzsébetnek.

első szívrohamát kapta. Akkor éjjel két búcsúlevelet is írt. Egyet kisfiához, egyet pedig feleségéhez...

A visszaemlékezések tanúsága szerint tehát Gosztony Géza kitartott a birtokon, ameddig csak lehetett. Cselédei bújtatták. Amikor gyanús lett, hogy felfedezik, elhagyta a majorságot. Alkalmazottai segítettek neki a szökésben, kocsira tették, és álruhában kiszöktették. Hogy pontosan hová mentek, arra különbözően emlékeznek a megszólalók. Mindenesetre az unokatestvére, dr. Halász György a jászberényi kórháznak volt az igazgatója, tehát hitelesnek tűnik a visszaemlékezők azon állítása is, miszerint Gosztony Géza a berényi kórházban dolgozott. Hogy pontosan mikor és milyen körülmények között ismerkedett meg későbbi feleségével, tulajdonképpen nem is érdekes. A tény az, hogy feleségül vette Pesti Erzsébetet, aki a nehéz helyzetekben is kitartott mellette.

De mi is lett a pár későbbi sorsa? Egy gyermekük született, Gosztony Ernő. Jászberényben laktak. Gosztony Ernő szerint – aki a család történetének lelkes kutatója –, földet sem Galgagyörkön, sem Kerekudvaron nem kapott, ugyanis a földosztó bizottságok az igénylések határideje előtt kiosztották a földeket, így azokat már nem tudta megigényelni. Egy Jászfelsőszentgyörgyről szóló 1980 táján írt tanulmányban a következőket olvashatjuk: „A helyi reakció 1946 elején támadásba lendült. Gosztonyi Géza földbirtokos ügyvédi felszólítással visszakövetelte az új gazdáktól a szétosztott tehén- és lóállományt, majd ellenállási érdemeire hivatkozva a kastélyt is visszaigényelte... A helyi vezetés következetesen visszautasította az ifj. Gosztonyi követeléseit – de azt elismerték, hogy a háború alatt náciellenes volt és becsületes magyarként helytállt. Elismerésük jeléül felajánlottak részére hat hold földet és megígérték azt, hogy az uradalom kápolnájának környékét, ahová ősei vannak eltemetve, egy hold földdel visszaadják részére – s még azt is hozzátették, hogy megtanítják gazdálkodni, fizikai munkát végezni. Gosztonyi ezt az ajánlatot nem fogadta el, de igényeivel sem jelentkezett többé. Gépészmérnöki oklevéllel³¹ mint segédmunkás próbált beilleszkedni az új társadalomba, majd később, mint mérnök dolgozott haláláig.”³² Nem az idézett tanulmány fiatal szerzőjének a hibája, hogy igen egyoldalú képet fest Gosztonyról és szándékairól. Ne feledjük, hogy a tanulmány az 1980-as évek elején

---

³¹ Gosztony Ernő szerint ez téves. Édesapja nem volt gépészmérnök, egyetemen tanult mezőgazdásznak.

³² Egy jászági falu története: Jászfelsőszentgyörgy (é.n.): Hibácskó Hajnalka 28. p.

készült. A hozzáférhető források egyoldalúak voltak, az adatközlők sem beszélhettek teljes nyíltsággal, így az óhatatlanul tükrözi a kor „elvárásait”. A szétosztott állatállományról azt az apróságot hallgatták el az anyag összeállítója elől, hogy azt éppen Gosztony Géza osztotta szét. Utólag könnyű okosnak lenni, de minden bizonnyal a kastély sem nézne ki olyan siralmasan, ha Gosztony visszakapta volna azt. Ez persze abban a korban irreális követelés volt. A felajánlott feltételek első olvasatra megalázónak tűnnek, különösen az, hogy megtanítták majd gazdálkodni. Őt, aki tanult mezőgazdász és ezer holdas gazda volt! A későbbi börtönről sem tesz említést a tanulmány. Ha jobban belegondolunk, akkor a felajánlott kevéske föld, a kápolna és környéke, mégiscsak jelentett volna valamit, a kialakult politikai, társadalmi helyzetben sokkal több megértésre nem számíthatott, a semminél ez is többet jelentett volna. Egyébként érdekes, hogy még az új rendszer képviselői is elismerték Gosztony érdemeit, „elismerésük jeléül” tették meg ajánlatukat - még ha ez az ajánlat Gosztony szempontjából cinikusnak is tűnt. Az 1945. március 17-én elfogadott, „a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról” szóló kormányrendelet értelmében, azok az úri birtokosok, akik érdemeket szereztek az ellenállásban, 300 holdat megtarthatnak korábbi birtokukból. Az 1945. december 4-i országgyűlési választások az FKGP elsőprő sikerét hozták. Ezután az országban – az FKGP támogatásával – perek sora indult a földosztás során elkövetett törvénysértések orvoslására. Ebbe a történelmi vonalba illik bele Gosztony fent leírt kísérlete is.

Az adott korra igen jellemző az, ami az említett tanulmány következő néhány mondata mögött rejlik. „1946. április 7-én Simonyi Antalné, a Kommunista Párt tagjának vezetésével 100 tagú küldöttség utazott Budapestre a Kommunista Párt Központjába, hogy tiltakozzanak és segítséget kérjenek, mert a régi tulajdonosok felsőbb állami szervek papírjaival a kezükben 314 hold földet visszakövetelnek az új gazdáktól. ... A földosztó bizottság a Kommunista Párt segítségével határozottan visszaverte ezt a támadást.”³³

A történelemkönyvek idevágó sorait is alátámasztják a fentiek: „1946 februárjától egyre sűrűbben utaztak Budapestre a földreform revíziója ellen tiltakozó parasztküldöttségek. ... ahol a „Földet vissza nem adunk!” jelszó mellett megfogalmazták azt a követelést is, hogy tisztítsák meg a közigazgatást a „reakciós” tisztviselőktől.”³⁴ A fenti idézetben az is figyelemre méltó, hogy a földjüket féltő új tulajdonosok a „felsőbb állami szervek papírjai” ellenében sikerrel kerestek és találtak védelmet a Kommunista Pártnál. Látható tehát, hogy

---

³³ Egy járszági falu története: Jászfelsőszentgyörgy (é.n.): Hibácskó Hajnalka 28. p.

³⁴ Magyar Lajos Alapítvány (1996.): Történelem IV. 1914-1994 Céger Kiadó, Bp. 304 p.

helyi szinten is kézzelfogható volt az a történelmi tény, hogy a Kommunista Párt mintegy állam az államban működött, érdekeit az állami szervek döntéseinek ellenében is megvédte.

Az oroszok egészen 1945 tavaszáig állomásoztak Kerekudvaron, egyes visszaemlékezők szerint még nyáron is ott voltak. Az állatállomány egy része tehát a cselédekhez került, egy részét a németek, másik részét az oroszok élték fel. A termés egy részét sikerült megmenteni, kisebbik részét élelmes emberek megkaparintották. A kastély bútorainak és értékeinek a széthordásában élen jártak a falusiak és néhány bátor és élelmes cseléd.

A Reform egyik száma interjút közöl Gosztony Ernővel. *„Apám az ötvenes években belekerült egy izgatási, lázítási perbe. Elítélték és bebörtönözték. A kiszabadulás után csak segédmunkásként tudott elhelyezkedni. ...Egyébként anyámat is bebörtönözték, ma már nevetségesnek tűnő koholt vádak alapján, mint pl. a klerikális reakció melletti izgatás és hasonlók. Ezek akkor súlyos vádak voltak. - Édesapja miféle munkát végzett a szabadulása után? – Például kubikusként dolgozott... Annyit el kell még mondani róla, hogy komolyan hitt abban, ami a Szózatban áll: „Áldjon vagy verjen sors keze: itt élned, halnod kell.” Nem egy barátjától zokon vette, hogy elhagyták Magyarországot.”*³⁵

3.5. Gazdálkodás az „atták földön”. A kerekudvariak és a falubéli kisgazdák földhöz és a magántulajdonhoz fűződő viszonyában megfigyelhető különbségek. A tsz-ek szervezése, a parasztok és a tsz-tagok közötti konfliktusok, súrlódások

1945-re olyan égető problémát jelentett a földnélküliek tömege, hogy ennek megoldását már nem lehetett tovább halogatni. A magyar paraszt évezredes vágya vált valóra a földosztással. A korábban politikai befolyással bíró magyar arisztokrácia a végsőkéig halogatta a kérdés megoldását és ennek a halogatásnak súlyos következményei lettek, mind a nagybirtokosokra, mind az új tulajdonosokra nézve. A földosztás - történelmi mércével nézve - viharos gyorsasággal, forradalmi módon valósult meg hazánkban. Ennek a nagybirtokosokra nézve az lett a következménye, hogy az ő kártalanításukra senki sem gondolt.³⁶ A földhöz jutott új gazdákat pedig felkészületlenül érte mindez. Állami programok, kedvezményes hitelek,

---

³⁵ Bánó Attila (1996.): A börtönről nem beszéltek In: Reform, április 23-i száma 27. p.

³⁶ Az 1945. március 17-én elfogadott, „a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról” szóló rendelet eredetileg tartalmazta a birtokosok kártalanítását, amit az új tulajdonosoknak kellett volna fizetni. A gyakorlatban a volt tulajdonosok egy fillért sem láttak ebből a pénzből.

szaktanácsadói hálózat, átgondolt mezőgazdaságpolitika hiányában ott álltak a földjük közepén ... magukra hagyatva. A földosztás valóban elodázhatatlan volt, de mindezt kiszámíthatóbb módon, a feltételek megteremtésével párhuzamosan megvalósítva, talán hatékonyabb lett volna a termelés, az új gazdák sem szenvedtek volna annyit a nehézségek miatt. Például a gépállomási hálózat „csak” 1948-ban érte el a községet. Az addig eltelt három évben a parasztnak emberfeletti nehézséget okozott a föld megművelése.³⁷

A földhöz jutással és a többi mélyreható társadalmi változással olyan tömegek kaptak új célokat, lehetőségeket, amelyeknek korábban esélyük sem volt saját sorsuk irányítására. 1945-ben megalakult a földosztó bizottság és kimérték a földeket. A Gosztorny uradalom 1600 holdas birtoka kiosztásra került. A földterület olyan nagy volt, hogy nem csupán a kerekudvari cselédeknek jutott, hanem falubeli zsellérek, kisbirtokosok is itt kaptak itt földet. A gépeket államosították. Gosztornynak két traktorja volt és egy cséplőgépe. Az egyik traktor egy Ford típusú gép volt. Az adatközlők úgy mondták, hogy „Elvitték őket Mizsére.” Néhányan megtartották azokat a lovakat, amelyekkel az uraság alatt dolgoztak, kijavították azokat a rossz kocsikat, amiket nem vittek el. Tehenekkel is szántottak eleinte. Az első aratást közösen végezték, hiszen az még az a búza volt, amit az uraságnak vetettek. Az emberek összefogtak, kisegítették egymást.

1945. március 1-jén alakult meg Jászfelsőszentgyörgyön a községi önkormányzati képviselő-testület 30 taggal. 16 napirendi pontot tárgyaltak és ekkor jelentették be a földosztást is. A földosztó bizottság tagjai lettek: Klein József, Rimóczi Sándor, Kapás Károlyné, Mézes István, Bata Imre. A földosztás keretében 18 gazdaságot számoltak fel. A földet igényelni kellett és a családtagok számától függően kapták a területet. A törvény értelmében az 1000 holdnál nagyobb birtokok teljes egészében kiosztásra kerültek. Kiosztásra került végül 295 család számára 1777 hold föld. Közlegelőnek 206 kh. Kertes házhelynek 38 kh. és belterületi házhelynek 80 kh. területet hagytak meg.

Egyik napról a másikra önálló gazdaként dolgozni igen sok gonddal járó, nehéz feladat. A lelkesedés az az erő, amely képessé teszi az embert arra, hogy a rendkívüli erőfeszítéseket is elviselje. A kerekudvari cselédek is örültek a kiosztott földnek. „Atták földnek” (adták földnek) hívták földjüket. Valamiféle bizonytalanság, valami sorsszerűség árad ebből a

---

³⁷ Egyébként a mezőgazdaság gépekkel történő ellátása ezután igen gyors ütemben haladt, valóban tiszteletre méltó eredményeket ért el a fajtanemesítés, a szakemberképzés és az új technológiák elterjesztése.

kifejezésből: „atták föld”. Talán ezzel is jelezni akarták mindenkinek, hogy azt nem ők vették el a nagyságos úrtól, hanem úgy adta nekik az új hatalom. Akkor még nem lehetett tudni, hogy meddig tart az új rend és hogy visszatér-e valamikor a régi – és vele a régi birtokos. Az emberek így gondolkodtak: „De ha vissza is tér a nagyságos úr, hát a földet legfeljebb visszaadjuk majd neki. Nem vezett az el, valakinek csak meg kellett művelnie azt.”

Nagy szó volt az, hogy végre valaki a sajátján gazdálkodhatott, a maga erejéből, a maga tehetségéből. Ugyanakkor nagy felelősség is volt. Többé nem állt fölöttük az intéző, aki megmondta, mikor, mit kell tenni. Ha nem a megfelelő időben, vagy a megfelelő módon végeztek el valamilyen műveletet, esetleg aszály, jégeső, betegségek tizedelték a termést, olyan károk keletkezhetek, amelyek az egész évi munkát – és így az egész évi bevételt – tették semmissé. A család sorsa most már nem a nagyságos úr jóindulatától függött, hanem a gazda saját tudásától, szorgalmától. (És persze a szeszélyes időjárástól, valamint a kor gazdaságpolitikai intézkedéseitől. Ez utóbbi befolyásolására a kisembernek ugyanannyi hatása volt akkor – és van ma is – mint az előbbire.)

A Kerekudvaron földhöz jutott falubeli kisgazdák számára ilyen dilemmát nem okozott az új rendszer. Ők korábban is önállóan gazdálkodtak kevéske földjükön, most is ezt tették, csak lényegesen nagyobb területen. Ők ismerték az önálló gazdálkodás felelősségét, míg a volt cselédek most ismerkedtek ennek édes-keserű ízével. Létezett a földhöz jutottaknak egy harmadik csoportja is, akik korábban földnélküli zsellérek voltak, de nem voltak cselédek. Ezek a faluban éltek és az ő sorsuk volt korábban a legszomorúbb, illetve ők indultak a legkevesebb eséllyel az új rendszer „versenypályáján” is.

Mint azt fentebb már jeleztem, a kerekudvari birtokon nem csupán a cselédek kaptak területet, hanem – a cselédekénél nagyobb számban – a szentgyörgyi kisparasztok és földnélküliek is. A két csoport eleinte nemigen tartott egymással kapcsolatot. Földjeik is külön-külön táblákban helyezkedtek el. A kerekudvariak a Várdomb melletti területen helyezkedtek el egy blokkban. Az első évek igen nehezek voltak. Nem volt elég igavonó állat, nem voltak gépek. Még tehenekkel is szántottak a gazdák. „Ezt a módosabb gazdák, akiknek lovuk volt, igyekeztek kihasználni. Egy lófogat napért a módosabb gazda földjén 5-6-nap ingyen napszám munkát kellett végezni. Elszabadult a pokol. Egyesek már azon törték a fejüket, hogy tönkrement új gazdáktól hogyan tudják majd megvásárolni a földet.”³⁸

A kerekudvariak viszont kisegítették egymást, egymás rendelkezésére bocsátották eszközeiket. Az első évekre, mint aszályos időre emlékeznek az adatközlők, ráadásul az adók

---

³⁸ Egy járszági falu története: Jászfelsőszentgyörgy (é.n.): Hibácskó Hajnalka 29. p.

is egyre nagyobb teherként jelentkeztek. Ezek mind-mind afelé hajtották az új gazdák egy részét, hogy talán jobb lenne termelőségvetkezést alapítva gazdálkodni. Nem maguktól jutott ez persze az eszükbe, akkor már agitálták a parasztokat. Rákosi már 1948-ban meghirdette a mezőgazdaság szocialista átszervezésének tervét. Az agitáció akkor még szelíd volt, ez 1950 és 53 között erősödött fel.

Mindenesetre a kerekudvari emberektől nem esett távol a közös gazdálkodás gondolata és gyakorlata. A volt cselédek és a korábban is önállóan gazdálkodó parasztok között létezett egy markáns szemléletbeli különbség, ami igencsak megnehezítette a volt cselédek alkalmazkodását az új helyzethez. Erről a – szolga és paraszt közötti – mentális különbségről Erdei Ferencnél találóbban senki nem fogalmazhat: „Viszont a szolgából sohasem lett paraszt. A parasztélet, hogy azt napjában hurcolja az ember, nagyon is kíméletlen és kiverten szabad. Nem véd, de nem is parancsol közvetlenül senki, legföljebb a magafajta idősebbek. A szolga élete ellenben, ha nem is szabad, de kényelmesebb. Van aki parancsol neki, de van, aki védi és ellátja. Ezt a kényelmes és saját gondokkal nem küszködő életet pedig nehezen cseréli paraszt ridegségre az, aki már egyszer szolgaságra adta magát. Sőt inkább lenézi a szolga a parasztot, aki darabos, hangos, goromba és tiszteletlen; igaz cserébe lenézést kap a szolga is, mert alázatos és hunyászkodó, mint a kutya s a paraszt irtózik ettől. A két elhajlott rokon nem tart sok jót egymásról és rossz atyafiként irigykednek egymásra.”³⁹ Tanúi lehettünk mindennek Kerekudvar esetében is.

Az első tsz 1949. december 13-án alakult a községben, éppen Kerekudvaron, Vörössarok néven. A különböző hivatkozások ugyan azt írják, hogy 18 alapító tagja volt a tsz-nek, de egyik sem sorolja fel mindet. Az általam hivatkozott források és az adatközlők elbeszélése szerint 19 fő volt az, aki már a kezdetektől együtt dolgozott. Ezek név szerint: Bálint Árpádné, Ézsias Jánosné, id. Farsang József, Finta Benedek, Gréczi István, Hegedűs Sándor, Herédi István, Juhász Lajos, Kiss Erzsébet, Kiss Mihály, Kocsis Mihály, Kővágó János. Petrik Sándor, Révész Lajos, Sepsi István, Sztanik József, Tóth Imréné, Tríz Frigyes, Varga Mihályné, 170 kh területen gazdálkodtak. Ez a 170 kh eleinte 64 parcellában volt (később tagosították). A földterület a tagok számához viszonyítva jelentős. Állat-, illetve eszközállományuk viszont – a korabeli kimutatás adatai szerint – siralmas: „2 db tinó, 1 db ló, 3 db fogatos vetőgép, 1 db lókapa, 1 db szántóeke, és 1 db vizeslajt. Ezekkel az eszközökkel nagy nehézségek árán /a tulajdonosok által elhagyott, elhanyagolt gazdaságban/ kezdték meg

---

³⁹ Erdei Ferenc (1973.): Parasztok Akadémiai Kiadó Budapest 72. p.

a termelést. Kölcsönként vetőmagvakkal, a semmiből hozták össze és fejlesztették spontán módon a szövetkezeti közös gazdaságot.”⁴⁰ A fenti idézetből is kitűnik, hogy a tagokat inkább a szükség, mintsem a lelkesedés hajtotta a közös gazdálkodás felé. Mint látjuk, a belépett gazdák földterülettel rendelkeztek ugyan, de gépekkel, állatokkal, vetőmaggal, tartalékokkal egyáltalán nem. A „tulajdonosok által elhagyott, elhanyagolt gazdaságok” említése arról győz meg minket, hogy ezeknek a gazdáknak nem volt sikeres a gazdálkodásuk. Így aztán nem volt más választásuk, sorsuk jobbrafordulását csak a közös gazdálkodástól remélhették, hiszen egyedül nem voltak eredményesek. Nem a legjobban gazdálkodók, hanem pont a legszegényebbek voltak azok, akik a tsz-ben kerestek kiutat. Az alapítótagok között hét volt cselédet találunk, ami nem véletlen. Hatan a Gosztony majorságban szolgáltak korábban. Ezek: Kiss Mihály, Petrik Sándor, Révész Lajos, Sztanik József, Tríz Frigyes, Varga Mihályné. Id. Farsang József a Sárközi tanyán volt cseléd. Egyébként alig egy évre rá követte őket a többi volt Gosztony-cseléd is. Nagyon jellemző a volt cselédek mentalitására Mizsei Jánosné következő néhány mondata: *„A tsz 1949-ben alakult, mi is korán, már 1950-ben beléptünk. Igencsak belépett 50-re, 51-re a többi kerekudvari is. Elég könnyen beléptek az emberek, mert ott nem olyanok laktak, hogy énnekem volt földem, vagy házam, vagy birtokom, könnyen beléptek, mert más kiút nem volt. Ott nem bujkáltak az agitálók elől, ott nem volt mit féltetniük, mert nem volt nekik olyan vagyon. Atták föld vót. Atták, vissza is adtuk.”* Benne van ebben a néhány mondatban a cselédségbe évszázadokon át beleivódott szolgasors, az a – már-már génjeikké vált – világnézet, amelyről nagy íróink olyan szépen szóltak, és akiktől fentebb én is idéztem. Ebből a sorsból kitörni szinte lehetetlen. Amikor a történelem kiutat nyit ebből az állapotból, akkor a szolgasorshoz szokott emberek szinte önként visszatáncognak egy másik szolgaságba. Így gondolkodtak: „Adták földön gazdálkodtunk, hát most visszaadjuk. Ezelőtt sem volt földünk, hát ezután sem lesz.”⁴¹ Azelőtt a nagyságos úr gondoskodott rólunk, hát most gondoskodjanak azok az okosok, akik szerint a tsz olyan jó dolog.” A belépés azoknál a gazdáknál okozott sok dilemmát, akik kevéske saját földdel is rendelkeztek az „adták föld” mellett, ugyanis a saját földet is be kellett adni a közösbe. Azt viszont mindenki sajnálta, hiszen azért ő, vagy valamelyik felmenője keményen megdolgozott. Volt is ebből

---

⁴⁰ Jászfelsőszentgyörgy község felszabadulásának 25-ik évfordulója alkalmából, a község ¼ évszázados fejlődését összegző beszámoló (1969.): szerzők: Sóti Balázs, Kiss D Géza, Demeter István 7. p.

⁴¹ „Papíron” megmaradt a földjük, a földhivatali nyilvántartásban megvolt és öröklődött is, de gyakorlatilag forgalmi értéke nem volt a földnek.

feszültség a kerekudvariak és a falubeli parasztok között. Amikor ugyanis tagosításra került a tsz területe – a 64 különálló darabot egy darabba mérték ki – akkor azok a gazdák, akik nem voltak tsz-tagok, de a tsz új területe az ő földjüket is érintette, úgynevezett csereföldet kaptak, valahol máshol. Ezek a csereföldek viszont sok esetben pontosan a korábban közösbe beadott saját földek voltak, tehát a nehezen megszerzett saját föld más tulajdonába került. Ez sokaknak igen fájdalmas volt, de nem lehetett tenni ellene semmit. Ugyanakkor a tagosítás során a tsz kapta a legjobb területet, a többi magángazda jóval silányabb területre szorult. Ez is amellet hatott, hogy később ők is belépjenek a közösbe.

1959-ig Jászfelsőszentgyörgyön csak egy tsz, a Vörössarok Tsz működött. A meghatározó tulajdonforma a mezőgazdaságban a magántulajdon volt. Az országban 1958-ban keletkezett tsz-szervezési hullám 1959-ben kezdett felerősödni. Az MSZMP VII. kongresszusán célul tűzték ki a mezőgazdaság kollektivizálását, mint a szocializmus alapjai lerakásának egyik fontos kritériumát. Agitátorok járták az országot és – sok visszaemlékező szerint – a módszerek nem sokban különböztek az 1950-től 1953-ig tartó időszak erőszakos módszereitől, sőt még erőszakosabbak voltak az agitátorok. Nem csoda, hiszen a párt határozatát teljesíteni kellett, határidőre. Vagy így, vagy úgy, de mindenképpen be kellett fejezni a kollektivizálást. Az MSZMP VIII. kongresszusán be is jelentették a szocializmus alapjainak lerakását, melynek része volt a mezőgazdaság szocialista átszervezésének „sikere” is. 1959-ben a már meglévő kerekudvari tsz mellett létrejött még két új tsz. A gazdák fokozatosan bekényszerültek ezekbe a tsz-ekbe, amelyek több hullámban egyesültek (lásd a 4. sz. mellékletben). Viszont – szinte az országban egyedülálló módon – megmaradt egy határozott, erős egyénileg gazdálkodó réteg: „a maszekok”. Ez 40-50 családot jelentett.⁴² Ezek

---

⁴² Igen érdekes, hogy miért alakulhatott ez így ki. Mire az agitátorok elértek a Szolnok megye észak-nyugati csücskében lévő Jászfelsőszentgyörgyre, addigra a megye többi településén már befejezték az átszervezést. A megyei terv teljesítve volt, a megyei pártbizottságtól „leszóltak” az agitálóknak, hogy hagyják abba a munkát, akkor is, ha nem sikerült a községet beszervezni, mert az átszervezés hátráltatja a tavaszi mezőgazdasági munkák végzését. Ráadásul az jászfelsőszentgyörgyi agitációs csoport vezetője – Zsarnai György – lázas beteg lett. Kórházba kellett vinni, így a folyamatban lévő ügyeket sem fejezték már be. Mindez 1959-1960-ban történt. Így maradhatott meg Jászfelsőszentgyörgyön jó néhány magángazda. (Dr. Petrák K. 1980.)

az emberek kis területen folytattak intenzív zöldségtermesztést, - sok munkával - igen hatékonyan. Főleg paprikát termeltek a homokosabb, melegebb talajon. Ez igen szépen jövedelmezett. A tsz-ben viszont komoly nehézségek voltak, fizetés szinte egyáltalán nem volt. A tagság 1962-ben tömegesen adta be kilépési kérelmét. Sokan gondolták úgy, hogy egyénileg gazdálkodva folytatják a termelést. Az egyéni gazdák ezekben az években komoly bevételekre tettek szert. A tsz-tagság csak évek múlva tudta megközelíteni a maszekok keresetét. A magángazda, - „a paraszt” - újra úgy tekintett a tsz dolgozóira, mint szolgákra, cselédekre. Ítélete nem járt messze az igazságtól. A tsz-dolgozók mentalitása, helyzete, érdekérvényesítő képessége a cselédre emlékeztetett. Eleinte ugyan megvolt az az illúzió, hogy a saját földjük gazdái ők is, ami nagy lelkesítő erő lehetett, de a gyakorlatban a tsz irányításába nemigen szólhattak bele. A sok tsz-egyesülés mind a tagság feje fölött dőlt el, nem ők kezdeményezték, nem ők tervezték el, megtették ezt helyettük mások. A döntések általában a megyei pártbizottságon születtek és a járási pártbizottság hajtotta végre azokat. A végén még azt a megaláztatást is el kellett viselniük a tagoknak, hogy mindezekről „demokratikusan” szavazniuk kellett. Persze választási lehetőségük nem volt, előbb-utóbb meg kellett szavazni, amit fent kitaláltak. Korunk cselédei lettek a tsz-parasztok – „saját” földjükön. Ezek az új cselédek szinte kivétel nélkül a hajdani cselédek vagy zsellérek leszármazottai voltak. Ők tartottak ki legtovább a tsz-ben. Ők voltak azok, akik önálló termelési hagyományokkal, tapasztalattal, családi példával nem rendelkeztek, ezért nem tudtak, nem mertek újba fogni, nem mertek teljesen elszakadni a szövetkezettől. Megelégedtek a háztáji gazdálkodás keretei közötti önállósággal.⁴³

3.6. Kerekudvar elnéptelenedése, jelenlegi helyzete, jövője

A földosztás után Kerekudvaron házhelyeket osztottak ki a cselédeknek az iskola körüli részen, a szérűskertben. Azokon a telkeken lehetett építkezni. Építőanyagot az uradalom épületei biztosítottak volna. Soós Sándorné: *„Kiosztották a házhelyeket. Úgy volt, hogy majd szétszedik a házakat és azokból lehet majd építeni. De az emberek attól tartottak, hogy ez a rendszer nem tart sokáig és az nem az övéké, nem nyúlnak az uraság épületeihez.”* Hiába adta

---

⁴³ A háztáji gazdálkodásnak egyébként voltak vitathatatlan előnyei és eredményei, ráadásul az ország élelmiszerellátásában is fontos szerepet játszottak. Az ország szükségleteinek nagy részét a háztáji gazdaságok elégítették ki, pl. sertés, tojás, baromfi.

nekik az akkori hatalom az épületeket, a volt cselédek azt még mindig Gosztony tulajdonának tekintették. A földet a földosztáskor örömmel elfogadták - bár azt is „atták földnek” nevezték - az épületeket viszont már nem merték birtokba venni. Mi lehet ennek a magyarázata? Egy esetleges újabb fordulat esetén a földet vissza lehetett volna adni, a szétszedett gazdasági épületeket viszont már nem. Mindenesetre csak egy hajszálon függött Kerekudvar későbbi sorsa, mert a visszaemlékezők szerint, ha egy elkezdte volna az építkezést, akkor a többiek is belevágtak volna. Némethné Fülöp Magdolna: „De ha ott valaki megkezdte volna az építkezést, akkor ott ma egy kis település lenne.”

Az iskola még nagyon sokáig működött, bár a végén már csak az alsó tagozat járt oda. 63-64-ben még létezett az iskola. Megépült a híd és az aszfaltos út is kiépült. Az autóbuszjárat útba ejtette a települést. Még 1970-ben is bejárt oda a busz.

Vitathatatlan fejlődés volt tehát tapasztalható. Látszólag minden megvolt tehát ahhoz, hogy a település virágzásnak induljon: kiosztott telkek, ingyen építőanyag, iskola, új híd, aszfaltos útburkolat, gépállomás, tsz-központ, stb. Fejlődés volt ez, de érdekes módon a fejlődés vezetett Kerekudvar elnéptelenedéséhez. A globalizáció nem volt még akkoriban ismert fogalom, de egyfajta globalizációs hatás vezetett a kerekudvari majorság megszűnéséhez. Az zajlott le ott akkor, mint ami ma a kis falvak iskoláival – és ezáltal közösségeivel – történik: elvonzza a város a tanulókat, az út, a közlekedés, az autók lehetővé teszik, hogy a szülők minden nap bevigyék gyermekeiket oda. Kerekudvaron a híd és az aszfaltos út megépítésével megszűnt az elzártság. Az autóbuszjárat lehetővé tette a falu óvodájának, illetve iskolájának a gyors, pontos megközelítését, orvos, bolt, stb. minden a faluban volt, kerékpárral is gyorsan elérhető volt. A végső dőfést az adta a településnek, hogy a tsz-központ is beköltözött a faluba. Nem volt értelme tovább maradni. A gazdasági épületek és a kastély is ekkor kezdtek el rohamosan pusztulni. Nem lakták, nem gondozták. Építeni senki sem mert a nagyságos úréból. A faluban viszont éppen ekkoriban - 1956 táján - kezdtek el házhelyeket osztani, és azokon építkezni. Nem csupán kerekudvariak kaptak itt telket, de a kerekudvariak nagy része fokozatosan ide települt át, itt építkezett. Ez a rész lett a falu Újtelepként emlegetett része. Igen mutatós volt a sok új, tágas, korszerű ház egy telepen. Elütött a falubéli nádtetős házakkal tarkított utcáktól. A kerekudvariak szép új házaik elé virágoskertet ültettek. Hatással volt ez a falu többi lakójára is. Innen terjedt el ez a szokás a falu más részeire is. Még Kerekudvaron, az uradalom idején minden cseléd rendelkezett egy kis elkerített virágoskerttel. Minden bizonnyal a kastély ápolt környezete, és Gosztonynak a kertésze volt, ahonnan eltanulhatták ezt az ott lakók. A község lakói még ma is úgy emlékeznek vissza erre az időre, mint amikor a falun átutazók „virágos faluként” emlegették a

községet. Ez nagyrészt a kerekudvariak példájának köszönhető. Kerekudvarról fokozatosan mindenki elköltözött, legtöbben Jászfelsőszentgyörgyre, de néhányan Jászberénybe és Pusztamonostorra is.

1959-ben a már meglévő kerekudvari tsz mellett létrejött még két új tsz. Ezek több hullámban egyesültek. 1964-ben létrejött a – szinte az egész Jászfelsőszentgyörgy területét magában foglaló – Egyetértés Mgtasz. Ennek a szövetkezetnek a periferiáján helyezkedett el Kerekudvar, nem volt gazdaságos az ott meglévő épületek használata, ezért nem is törődtek ezek sorsával. A szerfás telep és a szárító üzem is a faluhoz közel – távol Kerekudvartól – épült fel. 1976-ban – a pártvezetés döntése eredményeként – három tsz egyesüléséből⁴⁴ létrejött egy „gigantikus” tsz, a Zagyvamenti Mgtasz.. Ez a szövetkezet már három település határát foglalta magába. Itt már valamiféle közösségi szellemet nehéz volt felfedezni; a dolgozók három részre szakadtak, nemigen tartottak össze a különböző települések munkásai. (A tsz-ek alakulásairól lásd a 4. sz. mellékletet.)

Kerekudvar ennek a gigantikus tsz-nek pont a közepén terült el, ideális területnek látszott egy újabb szárítóüzem és gabonarakta helyszínéül. Gazdasági szempontból nagyon is érthető volt a döntés: kiépített aszfaltút, sok hasznosítható épület, a központi fekvés, stb. A szárító megépítésekor még nem létezett falusi turizmus, lovasturizmusról sem lehetett hallani, így aztán arra senki sem gondolt, hogy ez az ipari épület teljesen tönkreteszi a terület ez irányú lehetőségeit. Az épületek, a terület gazdája a tsz volt. A tsz egy termelő üzem, nem profilja a turizmus. Nincs hozzá tapasztalata, szakembere, stb. Nem lehetett tőle elvárni, hogy turisztikai menedzserként járjon el. Ez egy más terület, egy teljesen más szakma. A megoldást az jelenthette volna, ha valaki megvásárolja a területet. A szocializmus virágzása idején magánbefektetőre gondolni sem lehetett és az állam sem ismerte fel a falusi turizmusban rejlő lehetőségeket - de ne legyünk igazságtalanok -, talán nem is létezett akkor ilyen. A rendszerváltást követően komoly tervek születtek ezzel kapcsolatosan.⁴⁵

Igazából a rendszerváltás után derülhetett csak ki, hogy a lovas hagyományok ápolására ideálisak lennének az adottságok, a falusi turizmust pedig gyönyörű környezettel és

---

⁴⁴ A jászfelsőszentgyörgyi Egyetértés, a pusztamonostori Búzakalász, és a jászberényi Vöröscsillag Tsz-ből jött létre a „nagy Tsz”, a Zagyvamenti Mgtasz.

⁴⁵ Bolla János 1991. április 15-én kelt levele Ráday Mihályhoz (MTV). Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 7 p.

épületekkel tudná szolgálni, ... de ott a szárítóüzem. A szárító, ami tájidegen építmény, üzem közben meglehetősen zajos, poros és éppen a nyári és az őszi hónapokban üzemel, amikor a turista forgalomra is leginkább számítani lehetne. A szállítójárművek, traktorok, teherautók forgalma is elrettentő erővel bír ilyenkor. A szárítóüzem tehát erősen lerontja a terület ez irányú hasznosításának az esélyét.

A kastély és a legnagyobb - Gosztony-kori – gazdasági épületek jelenlegi tulajdonosa Laczkó Tibor, jászfelsőszentgyörgyi vállalkozó. Kertészkedéssel és zöldségkereskedelemmel foglalkozik. A gazdasági épületekben hűtőházat és raktárakat alakított ki. Tette mindezt olyan módon, hogy az épületek jellege, külső képe nem változott. A kastéllyal kapcsolatosan is komoly terveit voltak a rendszerváltást követően. Szerette volna a kastélyt felújíttatni és a környékén egy turistaközpontot kialakítani. Ehhez pályázatot nyújtott be a Megyei Területfejlesztési Tanácshoz, amihez komoly önerőre lett volna szükség. Ennek előteremtéséhez hajlandó lett volna eladni jászfelsőszentgyörgyi házát. Sajnos, egészségi állapota időközben megromlott, évekig tartó kezelésekre kényszerült, így a tervek megvalósítására már nem jutott ereje. A kastélyt most szeretné eladni. Ilyen körülmények között a tulajdonos szempontjából minden ráfordítás kidobott pénz lenne, amit nem engedhet meg magának. Így viszont a kastély állapota csak tovább romlik ...

Kerekudvar sajátos sorsához hozzátartozik az a tény, hogy az ott lévő épületek – Lackó Tibor épületein kívül -, a szárító, valamint a termőföld nagy része a jászberényi Zagyvamenti 2001 Rt. tulajdonában vannak, tehát jászberényi polgárok tulajdona. (Ennek kialakulását lásd a 3. sz. mellékletben) Mondhatnánk azt, hogy a mai világban bárki tulajdont szerezhet bárhol, tehát a tulajdonosok hovatartozásának nincs jelentősége. Ez azonban nem így van. Lássuk csak, milyen következményei vannak annak, hogy Kerekudvar közigazgatásilag a faluhoz tartozik, viszont a tulajdonosok – zömében - nem szentgyörgyiek. Minden település elmaradottabb területe természetesen a község képviselő-testületétől várhatna segítséget, elsősorban infrastrukturális fejlesztések terén. A község képviselő-testülete a szentgyörgyi választópolgárok akaratát képviseli döntései meghozatalakor. A szentgyörgyi polgárok viszont kidobott pénznek, illetve a „berényiek” támogatásának tekintenének minden Kerekudvarra költött pénzt. Láthatjuk, hogy Kerekudvar jelenlegi tulajdonosai milyen nehéz helyzetben lennének akkor, ha lobbizni próbálnának az önkormányzatnál. Kerekudvar amolyan senki földje lett, a közigazgatás, a községi fejlesztések szempontjából. A tulajdonviszonyok illetően alakulása Kerekudvar fejlődése ellen hat.

4. Összegzés

Dolgozatom fő értékei a következők: Létrejött egy „leltár”, amely számba veszi Kerekudvar hajdani épületeit, felsorolja az ott lakókat, illetve bemutatja a terület jelenlegi állapotát. Ismerteti az uradalom lakóinak élet- és munkakörülményeit, egymáshoz fűződő viszonyait. Áttekinti Kerekudvar történetét, sajtáságos történelmi helyzetét. Felsorolja a korábbi tulajdonosokat, ismerteti a Gosztony család családfáját (1. sz. melléklet). Rávilágít a cselédek sajátos világnézetére, mely annyira különbözött a földdel rendelkező paraszt mentalitásától, és ami miatt annyira más életutat futottak be a volt cselédek és a volt kispazdák.

A majorság épületeinek szomorú sorsával kapcsolatban megállapítható, hogy az épületek akkor kezdtek el rohamosan pusztulni, mikor már nem volt többé valódi gazdájuk. Sajnos, az épületek felújítása olyan komoly összeget igényelne, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó tulajdonosok ezt nem tudják előteremteni. A turisztikai hasznosítás lehetőségét erősen lerontja a szárítóüzem jelenléte. Egységes, átgondolt stratégia, a felújításokban érdekelt tulajdonosok és állami segítség hiányában az épületek sorsa megpecsételődött.

Dolgozatom emléket állít azoknak, akik becsületes magyar emberként dolgoztak saját sorsuk - ezáltal szűkebb és tágabb hazájuk - felvirágoztatásán. Tették ezt azon a helyen, abban a társadalmi pozícióban, amit a sors kijelölt számukra. Legyen az illető úr vagy szolga, magángazda vagy tsz-tag, mind azért dolgoztak, hogy a gyermekeik jobb körülmények között élhessenek otthonukban, szűkebb hazájukban. Azok emlékét szeretném megőrizni, akik úgy éltek, hogy érezték tetteik felelősségét, akik felelősen bántak a gondjukra bízott értékekkel, jószággal, termőfölddel, alkalmazottaik sorsával. Érdekeik nem mindig voltak azonosak, néha konfliktusba is kerültek egymással, de ha igazán nagy bajban voltak, számíthattak egymásra. Számíthatott a cseléd a gazda jóindulatára és viszont. (Dolgozatomban számos példa erősíti ezt.)

Dolgozatommal annak a gazdának szerettem volna emléket állítani, akinek a szemében a munkás, az alkalmazott nem csak egy név, nem csak egy szám volt a statisztikában – mint manapság -, hanem ember; családfő, édesapa vagy édesanya, akinek munkájától a család sorsa függött.

Szeretném, ha dolgozatom megőrizné azoknak a munkásoknak az emlékét, akik próbálták megvédeni munkaadójuk értékeit a fosztogatókkal szemben, akik a későbbi lehetőségek

között is becsülettel dolgoztak. Őseik munkája eredményeként korábban létrejött egy fejlett uradalom, gazdasági épületek tömegével, korszerű technikával. Később az ő munkájuk eredményeként – megannyi nélkülözés között - létrejött több kisebb termelőszövetkezet, majd ezek egyesülésével egy fejlett, korszerű technikát alkalmazó, rengeteg értékes gépet magáénak mondható, hatalmas gazdaság. Felépítették – más betelepülőkkel közösen - Jászfelsőszentgyörgy Újtelepként emlegetett részét, mely a község legszebb, legrendezettebb része mind a mai napig.

Ezek az emberek - és a hozzájuk hasonló, szerte az országban - sohasem kérdezték azt, hogy mit adhat nekik a Haza. Ezeknek az embereknek mindig természetes volt az, hogy a Hazának ők csak szolgálhatnak, csak adhatnak, kérni tőle sohasem kértek (kérhettek) semmit. A Haza az ő munkájuk eredményeként gyarapodott, épült. Nem mindig az ő elképzeléseik szerinti irányba fejlődött – ebbe nem sok beleszólásuk volt –, de ha fejlődött, az elsősorban az ő érdemük volt.

A dolgozat tartalmának rövid összefoglalása

Dolgozatom a kerekudvari majorság múltjával, sajátos közigazgatási helyzetével foglalkozik, ismerteti a Gosztony család történetét, családfáját. A melléklet térképeinek segítségével bemutatja a majorság épületeit, ismerteti azok funkcióit. Foglalkozik az ott élők viszonyaival, az 1945-ös változásokkal, azok következményeivel és a volt cselédek későbbi sorsával. Választ ad arra, hogy milyen okok vezettek a majorság pusztulásához és arra, hogy miért olyan kilátástalan a település jövője.

A dolgozat kulcsszavai:

- Kerekudvar
- Gosztony család
- cselédség
- majorság
- termelőszövetkezet

Ezennel hozzájárulok dolgozatom mások általi betekintéséhez.

.....
Ménkű János

Jászfelsőszentgyörgy, 2007. április 9.

5. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani azoknak az adatközlőknek, akik megtiszteltek bizalmukkal és megosztották velem élményeiket, tapasztalataikat. Köszönöm Némethné Fülöp Magdika néninek, Mizsei Jánosné Marika néninek, Utasi Jánosnak, Soós Sándorné Ilonka néninek és Vajda Jánosné Julika néninek.

Köszönöm Ménkű Miklósnak a tsz-szervezések és -átalakulások megértéséhez nyújtott segítséget.

Köszönöm Gosztony Ernőnek a Gosztony család történetéhez, családfájához nyújtott segítséget és azt, hogy pontosításaival, kiegészítéseivel segítette munkámat. Gosztony Ernő a Magyar Történelmi Családok Egyesületének és a Jászok Egyesületének tagja: „Amatőrként több mint húsz éve foglalkozom helytörténeti, családtörténeti kutatásokkal. ...Ha többre nem jutok és megérem, akkor legalább szeretném mindezt a levéltárban elhelyezni. Hatalmas anyagról van szó. Ez a munka részemről egyfajta elhivatottságból fakad. Nem magamért dolgozom, hanem a közért. Ez lehet egy ország, egy régió, egy város, egy egyesület...”⁴⁶

---

⁴⁶ Bánó Attila (1996.): A börtönről nem beszéltek In: Reform, április 23-i száma 27. p.

6. Hivatkozások jegyzéke

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bánó Attila (1996.): A börtönről nem beszéltek

In: Reform, április 23-i száma

Benedek Gyula (1999.): Adatok a megyei közigazgatási zárványterületek 1526 előtti helyzetéről, különös tekintettel Jász-Nagykun-Szolnok megye jogelőd területeire.

In: TISICUM Jász-Nagykun_Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11. szám

Dr. Benedek Gyula (1999.): Megyei közigazgatási zárványterületek 1526 előtt

in: Honismeret 6. szám

Egy jászszági falu története: Jászfelsőszentgyörgy (é.n.): Hibácskó Hajnalka 38 p.

Erdei Ferenc (1957.): Futóhomok, Gondolat Kiadó, Budapest

Erdei Ferenc (1973.): Parasztok Akadémiai Kiadó, Budapest

Erdei Ferenc (1974.): Magyar falu Akadémiai Kiadó, Budapest

Dr. Fodor Ferenc (1942.): A Jászság életrajza A Szent István-Társulat Kiadása, Budapest

Gárdonyi Géza (1961.): Láthatatlan ember Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest

Gosztony Ernő (2004.): A Gosztony kápolna története

In: Berényi Kármentő XI. évfolyam 2. szám

Illyés Gyula (1968.): Puszták népe Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

Jászfelsőszentgyörgy község felszabadulásának 25-ik évfordulója alkalmából, a község ¼ évszázados fejlődését összegző beszámoló (1969.): szerzők: Sóti Balázs, Kiss D Géza, Demeter István

Jászfelsőszentgyörgy község 25 éves fejlődésének helytörténeti tanulmánya: MONOGRÁFIÁJA (1969.) szerzők: Kiss D. Géza, Balogh Józsefné, Kaszab Sándor, Mézes Ilona, Szarvas Gábor, Vácz Mária

Magyar Lajos Alapítvány: (1996.): Történelem IV. 1914-1994 Cégér Kiadó, Budapest

Márkus István (1978.): Forradalom és szabadságharc 1848-49 Móra Ferenc Kiadó, Budapest

Dr. Petrák Katalin (1980.): Közös úton Szolnok

Veres Péter (1986.): Az Alföld parasztsága Kossuth Könyvkiadó, Budapest

Virág Zsolt (2005.): Magyar Kastélylexikon, Budapest

INTERNETRŐL LETÖLTÖTT FORRÁSOK

http://vfmk.hu/vfek/Scheftsik/adat_14.htm

<http://www.vfmk.hu/vfek/orosz/orosz03.htm>

http://www.vfmk.hu/vfek/Scheftsik/19_22fej.htm

FÖLDHIVATALI, LEVÉLTÁRI ÉS MÚZEUMI FORRÁSOK

Bolla János 1991. április 15-én kelt levele Ráday Mihályhoz (MTV). Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 7 p.

Dr. Hans Hoffmann leveléből, másolat. Jász Múzeum Kerekudvarról szóló anyaga 1 p

Jászberényi Körzeti Földhivatal, iktatószám 182/2007

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Földhivatal irattári szám:16-01-0026

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Földhivatal Jászfelsőszentgyörgy kataszteri térképe 6-os szelvény

Kerekudvar Pusztának Rovásos Összeírása, Heves Megyei Levéltár, Az iratanyag pontos jelzete: IV.-7/b/53öi.2290

1. sz. melléklet

A Gosztony család története, családfája

(Gosztony Ernő kutatása alapján, illetve internetes források szerint)

A Gosztony családnak két fő ága létezik; kövesszarvi és gosztonyi Gosztony ág, illetőleg gosztonyi és krencsi Gosztonyi ág. „A család névírása azért bonyolult, mert általában fonetikusán Gosztonyinak írják. István püspök is leveleit, hol Gosztony-nak (y felett két pont) hol Gosztonyi-nak írta alá, de ágon belül is volt, aki fonetikusán írta, volt, aki megmaradt az eredeti írásmódnál.” (Gosztony Ernő leveléből idézet.)

Vas megyei régi család. Első ismert őse Miklós, akinek fiait, Miklóst és Mihályt, István ifjabb Király 1269-ben, az eretnek bulgárok ellen kitüntetvén magukat, nemességre emeli atyjukkal és ennek testvéreivel, Mátéval és Fülöppel, miután már előbb is várjobbágyok voltak és csak rágalom következtében jutottak a várörök sorába, s Kövesszarvat adja nekik. (Fejér: Cod. Dipl. IV. III. 525.) Istvánt, apja, IV. Béla 1270-ben bekövetkezett halála után magyar királlyá koronázták. A koronázás után a nemesi kinevezést 1271-ben újabb oklevéllel erősíti meg. A család később megkapta Gosztonyt is, innen ered az előnevük (a szerzés sorrendjében): kövesszarvi és gosztonyi. Az ősi, Vas vármegyei birtokokon kívül Zala, Sopron, Nyitra, Pest, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Somogy vármegyékben is szerzett birtokokat a meglehetősen kiterjedt, szerteágazó família. 1467. április 24-én Budán I. (Hunyadi) Mátyás címerlevelet adományozott Goszthoni Tamás pécsi kanonoknak, testvéreinek Miklósnak és Gáspárnak, és rokonának Orbánnak. Országos Levéltár (D. L. 16530. sz.) A Gosztonyak már a XV. században két fő ágra váltak, s ennek megfelelően más-más (kövesszarvi és gosztonyi Gosztony, illetve krencsi és gosztonyi Gosztonyi) nevet viseltek.

Az ország számos vidékén felbukkanó Gosztonyiakat tekintve nem lehet könnyű dolga a családkutatónak, aki megpróbál eligazodni a fő- és mellékágak labirintusában. Mindenesetre a család számos nevezetes őssel büszkélkedhet. Tagja volt ezeknek többek között felsőszelestei Gosztonyi János Erdélyi Püspök, aki az 1514-es parasztfelkelés kapcsán humánus magatartásról tett tanúságot. Ferdinánd párti lévén 1527-ben Szapolyaiék megölik.

1700 körül Heves megyébe elszármazott István, Heves vármegye főjegyzője, a Jászkun Kerület redemptió előtti utolsó adminisztrátora, majd Heves vármegye alispánja, helytartó tanácsos. Leveles ládáját leszármazottja 1904-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba adta, majd az Országos Levéltárba került.

1737-ben született István, dulcini címzetes, majd tiberiopolitani felszentelt püspök, esztergomi érkanonok, aki családjá számára hitbizományt alapított, s iskolai ösztöndíjakkal segítette a fiatal Gosztonyak taníttatását.

Gosztonyi Miklós a Pesti váltótörvényszék elnöke. Ő a család krencsi ágából való. 1847-ben megjelent Ősiség című röpirata, ami báró Eötvös Józsefnek az elismerését is kiváltotta, olyannyira, hogy báró Eötvösnek gróf Széchenyi Istvánhoz írt, 1848. január 2-án keltezett levelében méltatja Gosztonymnak a kérdésben elfoglalt álláspontját.

A Gosztony család családfájának kutatása során számunkra az a kérdés válik érdekessé, hogy az 1945-ben tulajdonos Gosztony Géza felmenői mikor szerzik meg Kerekudvart, Kerekudvar története és a Gosztony család története mikor keresztezik egymást. Erre a kérdésre Gosztony Ernő a család leszármazottja, kutató az alábbi válasszal szolgál: a melléthei Barna család kapja adományba Kerekudvart az 1600-as években. Ettől fogva vérségi úton öröklődött az uradalom. Mellethei Barnáról egy érdekes történettel szolgál Orosz Ernő: Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai című műve, miszerint:

„Barna (melléthei) másk. Horliczky. Gömörből származó régi család. Farkasnak fiai György és Ferencz 1628. évben nádori adományt nyernek Kerekudvarra és Melléthe 1/4 részére. (Egri kápt. Prot. pag. 421., 466., 468.) György mag nélkül maradt. Ferencznek Horváth Klárától való gyermekei Zsuzsanna gagyi Báthory Zsigmondné és Ferencz. Ez utóbbinak Czeczey Dorottyaival való házasságából származtak István, a ki utódot nem hagyott hátra és Katalin, uszfalvi Úsz Istvánné. Ferencz, hogy nejét, Czeczey Dorottyt, a török rabságból kiválthassa, 1653. évben Jászberény várostól 600 tallért vett fel s 17 évre lekötötte zálogul kerekudvari birtokát. (1778. év pp. 2118. Q.)”⁴⁷

Az 1800-as évektől a kerekudvari kápolna sírkertje ad némi eligazítást. A kápolnát Jekelfalussy Johanna, Panker Károly neje építtette 1829-ben. Érdekes innen végigkövetni a

---

⁴⁷ <http://www.vfmk.hu/vfek/orosz/orosz03.htm>

családfát. Jekelfalussy Johanna első férje Szökő Pál volt, második férje Panker Károly. Szökő Pál és Jekelfalussy Johanna gyermekei közül Máriának és Amáliának volt birtoka Kerekudvaron.

Mária ifj. Bedekovics Lőrincné, Amália Tahy Ferencné. Gyermeük Tahy Rudolf, aki Varga Borbálát veszi nőül. Varga Borbála Varga Pál lánya. Annak a Varga Pálnak, aki lerakta a kerekudvari Alsó tanya birtok alapjait. (Tahy Rudolf 1849-ben meghal, Varga Borbála második férje Földvály László.)

Tahy Rudolf és Varga Borbála házasságából született Tahy Amália, akit Gosztony (I.) Géza vesz nőül. Kerekudvar tulajdonképpen itt kerül apai ágon Gosztony kézbe, házasság révén.

Ebből a házasságból négy gyermek születik, Aladár, Ilona, Géza és Margit. Aladár felesége báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet. Házasságukból nem született gyermek. Ilona férj nélkül maradt, Kerekudvaron és a Váci úti házában lakott. Margit férjhez ment Halász Elemérhez, aki nagy kártyás hírében állt. (II.) Géza nőül veszi báró Pongrácz Margitot, ebből a házasságból három gyermek születik, Margit, (III.) Géza és Olga. A volt cselédek közül néhányan úgy tudják, hogy Olga rangon alul házasodott, ezért őt kitagadták. Vannak, akik azt mondják, hogy Olga nem vérszerinti gyermeke Gosztony (II.) Gézának.

Gosztony (I.) Géza halála után a kerekudvari birtokot fia, Gosztony Aladár (1869-1931) örökli. Másik fia (II.) Géza haszonélvezeti jogot kapott, de a család galgagyörki birtokát nem, ő, hanem gyermekei kapják meg.

Gosztony (II.) Géza fia Gosztony (III.) Géza (1904-1964) első felesége Sipeki Balás Anna Mária. Ebből a házasságból születik Gosztony (IV.) Géza (1934-). Gosztony (III.) Géza másodszor is megnősült, felesége Pesti Erzsébet, Ernő (1954-) nevű utóddal ajándékozta meg.

Gosztony (IV.) Géza felesége dr. Halter Zsuzsa (1935- ?) Gyermekeik: Mónika, Zsigmond és Orsolya

Gosztony Ernő nőtlen.

Dolgozatom nagy része Gosztony (III.) Géza idejét dolgozza fel. III. Géza után nincs értelme örökösökről beszélni, hiszen a birtokot államosították.

Hogyan öröklődött a kerekudvari birtok és mikor került – házasság révén – Gosztony tulajdonba? („Barna (melléthei) mászk. Horliczky. Gömörből származó régi család. Farkasnak fiai György és Ferencz 1628. évben nádori adományt nyernek Kerekudvarra és Melléthe 1/4 részére.”)

A család „kerekudvari” vonala, Melléthei Barna Ferentől való leszármazása:

Melléthei Barna Ferenc
= Horváth Klára

Melléthei Barna Ferenc
= Czecey Dorottya

Melléthei Barna Katalin
= Úszfalvi Úsz István

itt több generációról nincs adatom.

Úsz Johanna
= Jekel és margitfalvi Jekelfalussy László

Jekelfalussy Johanna (+1848/49)
= 1. nemes Szökő Pál
= 2. Somi Panker Károly (+1848/49)

Szökő Amália
= Tahvári és tarkeői Tahy Ferenc

Szökő Mária
= Bedekovich Lőrinc
gyermektelenek

Tahvári és tarkeői Tahy Rudolf (182? – 1849)
= nemes Varga Borbála (1826-1918)
= 2. Földvári és bernáthfalvi Földváry László (+1900)

Tahy Amália (1849-1929)
= kövesszarvi és gosztonyi Gosztony (I.) Géza (1839 – 1901)
(közöshadseregébéli huszárkapitány)
(Itt kapcsolódik a Melléthei és a Gosztony család!)

Gosztony Aladár
1869 – 1931
= de Sainte-Marie
báró Amelin Erzsébet
(1874-1943)
Nem volt gyermekük.

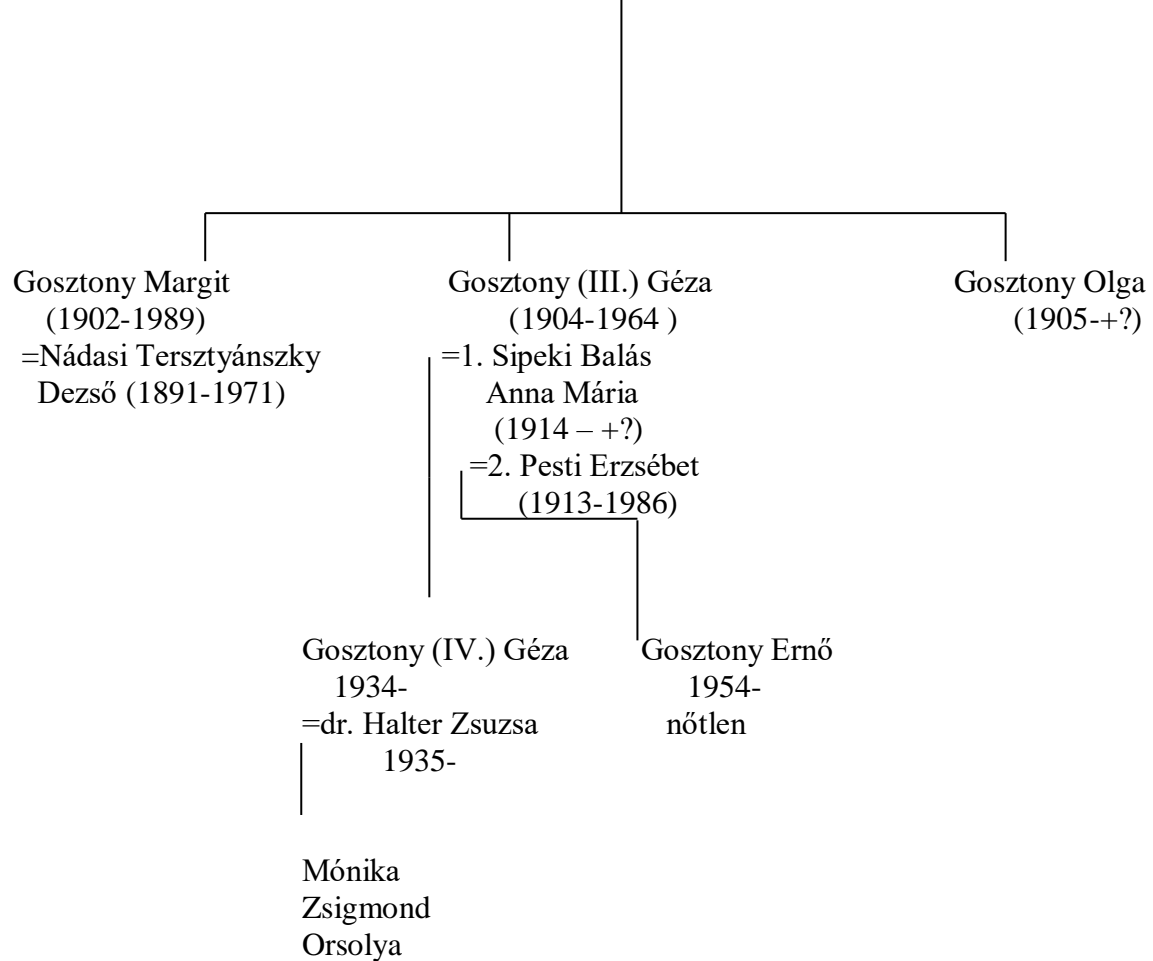
Gosztony Ilona
1869-1944
Nem ment
férjhez.

Gosztony (II.) Géza
1873-1927
= Szentmiklósi és
óvári báró Pongrácz
Margit (1874-1939)

Gosztony Margit
1876-1961
= Dabasi Halász
Elemér

Halász György

Halász Pál

A család Gosztony Istvántól való leszármazása. (Gosztony István 1700 körül Heves megyébe elszármazott, Heves vármegye főjegyzője, a Jászkun Kerület redemptió előtti utolsó adminisztrátora, helytartó tanácsos, majd Heves vármegye alispánja.)

kövesszarvi és gosztonyi Gosztony István (+1774)

=nemes Kada Anna (+1780)

kövesszarvi és gosztonyi Gosztony Pál (1740-1822)

=tarródi és szecsődi Tarródy Anna (1749-1811)

kövesszarvi és gosztonyi Gosztony Alajos (1783-1848)

=nemes Koppauer Amália (1805-1876)

kövesszarvi és gosztonyi Gosztony (I.) Géza (1839 – 1901)

(közöshadseregbeli huszárkapitány)

(Itt kapcsolódik a Melléthei és a Gosztony család!)

Innen a családfa megegyezik a fentivel (közös vonalon fut tovább).

2. sz. melléklet

A kerekudvari Kápolna története

A Berényi Kármentő XI. évfolyam 2. számában megjelent cikk ⁴⁸

„A Gosztony kápolna története

A kápolnát 1829-ben Jekelfalussy Johanna Panker Károly úr neje építtette. Az ajtó felett belül lévő emlékkő is ezt erősíti meg, a rajta balról jobbra elhelyezkedő három címerrel együtt. Ezek a következők: Szökő, Jekelfalussy és Panker. Jekelfalussy Johanna először Szökő Pálné, majd később Panker Károlyné volt. Dédunokájának, Amáliának mostohaapja Földvály László az épületet 1885-ben megnagyobbíttatta. Valószínű, hogy története során többször is felújították. A kápolna felszereléseit az 1900-as években Gosztony Aladár lecserélte, illetve kiegészítette. A vasárnaponkénti misére, amit a berényi ferencesek mondtak, nemcsak a Gosztony-család tagjai, hanem az alkalmazottak is idejártak. Itt 1929-ben háromnapos lelkigyakorlat is volt, amit P. Réz Marián ferencrendi szerzetes atya tartott, melyen a családtagokon kívül még a pusztamonostori Balázovich Oszkár és Ernő is részt vett.

1885. július 26-án tartotta itt első miséjét Várady Károly a kegyes tanító rend (piarista) tagja, a szegedi főgimnázium tanára. Desseffy Sándor kassai apátkanonok, a későbbi csanádi püspök volt az új misés manuálduktora. Még Gosztony Aladár életében (1931) vendég volt és itt misézett egyszer Mécs László premontrei papköltő is.

A kápolnában 1896-ban Gosztony Margit és Halász Elemér, 1921-ben pedig a másik G. Margit és Tersztyánszky Dezső esküvője volt. Ez utóbbi esketője dr. Buczkó József Emil premontrei kanonok, aki ezüstmiséjét 1941-ben a kápolnában tartotta.

A kriptában vannak (voltak) eltemetve: Panker Károlyné Jekelfalussy Johanna (1848), Panker Károly (1849), Tahy Rudolf (1849), I. Gosztony Géza (1901) és II. Gosztony Géza (1927). Ő dupla koporsóban volt, melyet az oroszok 1944-ben vagy 1945-ben feltörték és kirabolták, így az ő teteme szenvedte a legnagyobb sérülést. A fia III. Géza ekkor kihozatta a kriptából és az anyja Tahy Amália lábaihoz temettette el a sírkertben, hogy a földben most már nyugodtan pihenhessen.

---

⁴⁸ Gosztony Ernő (2004.): A Gosztony kápolna története In: Berényi Kármentő XI. évfolyam 2. szám 1. p.

A kápolna történetéhez hozzátartozik a sírkert is. Itt nyugszanak, ha nem is háborítatlanul: Varga Pál és felesége Juhász Terézia, lányuk Borbála (1918), aki előbb Tahy Rudolfné majd Földváry Lászlóné volt. Továbbá I. Gosztony Gézáné Tahy Amália (1929), Gosztony Aladár máltai lovag (1931) és felesége báró de Sainte-Marie Amelin Erzsébet (1943). Ő volt az utolsó, akit idetemettek. II. Géza sírkertben történő újratemetése volt az utolsó kegyeleti cselekedet Kerekudvar államosítása, illetve az utolsó tulajdonos III. Géza elköltözése előtt. A sírok kovácsoltvas kerítéseit az egykori cselédsoron lakók elhordták disznókarámnak, a márványsírkövek nagyobb részét pedig beépítették az egymást váltogató bérlők a melléképületekbe.

A kápolnát és a kriptát többször is feltörték, a csontokat kidobálták. Végül a kriptá bejáratát a jászfelsőszentgyörgyi plébános befalaztatta. A kápolnában az első rombolást 1986 elején fedeztem fel, I. Géza síremlékéről letörték a családi címet. Majd 1990-ben a kápolnát úgymond kirabolták, elvitték a mozdítható szobrokat, amiből végül kettő meglett. A feltörés idején ott jártam és magamhoz vettem az oltárkövet és a faragott könyvtartót. Mindkettőt 2002-ben visszajuttattam Horvölgyi esperes úrnak, a Tahy kereszttel együtt, ami hosszú ideig Jászberényben, majd Budapesten Gosztony Ernőnél volt.

A kápolnát Farkas Mátyás apát úr a millicentenárium évében saját költségén rendbe hozatta, és újra befalaztatta a kriptát. Ezzel a nemes cselekedettel mentette meg az enyészettől. Újraszentelése az apát úr halála miatt elmaradt. Erre 2002-ben került sor, Horvölgyi László esperes úr, a jászberényi ferences templom plébánosának vezetésével. Az ünnepségen sokan vettek részt, csak a harangok voltak némák, mert azokat ismeretlen kezek 1995-ben a tető megbontásával eltulajdonították. Azóta újabb renoválás is történt és 2004-ben pedig a kápolna védőszentje Nepomoki Szent János ünnepén búcsú is volt itt.

Gosztony Ernő

A kápolnából 1990-ben ellopott két szobor „megkerülése” is a véletlen, illetve egy becsületes ember érdeme. A betörők ugyanis egy mit sem sejtő jászfelsőszentgyörgyi férfit kértek meg arra, hogy üzleti ügyben vigye fel őket Budapestre. A kocsí csomagtartójába tették a becsomagolt szobrokat. Mikor aztán az egyik régiségkereskedőnél előkerült az „áru” a sofőr felismerte a szobrokat és nem engedte, hogy létrejöjjön az üzlet. A tettesek választhattak: vagy visszaviszik a szobrokat, vagy egyenesen a rendőrségre hajt velük. Így történt, hogy egy szép napon három ember állított be Farkas Mátyás apát úrhoz azzal, hogy két szobrot találtak az erdőben, biztosan hiányoznak valahonnan és ők, mint becsületes emberek arra gondoltak,

hogy ezeket ide hozzák ... A háromból egy valóban becsületes ember volt – a sofőr – a másik kettő – némi ráhatás eredményeként – megtért bűnös.

A kápolnát újabban a Lukácsné Tábori Eleonóra által vezetett Új Élet Katolikus Evangelizációs Egyesület vette pártfogásába és komoly felújítási munkát végeztek rajta. A kis közösség rendszeresen itt gyakorolja hitéletét.

Gosztony Ernő a következőkkel gazdagítja a kápolnáról szóló információkat. „A kápolnában a bejáratától jobbra a falon két szöggel tartva helyezkedett el a Tahy kereszt. Az eset apám kerekudvarról való elköltözése után történt. Akkoriban még délben is harangoztak, mert a kápolna harangja még megvolt. Ez, ha jól emlékszem a névre, Fehér Jani feladata volt, aki nagyot hallott. A keresztet Jenes Mihály a kertész az egyik harangozás alkalmával ellopta a harangozó háta mögül és elhozta apámnak Berénybe a Pernyész-házba.”

3. sz. melléklet

Hogyan került - zömében - jászberényi polgárok tulajdonába Kerekudvar a Zagyvamenti Mgtsz szétválása után?

Kerekudvar épületeinek és földterületének nagy része jászberényiek tulajdonában van. Ez a helyzet 1990-ben alakult ki, amikor a „nagy” - három tsz-ből alakult - Zagyvamenti Mgtsz felbomlott. 1991. január 1-jétől gazdálkodott újra külön az 1976-ban egyesült három tsz. Az egyezség hosszú - és nem éppen barátságos - tárgyalások után jött létre a tsz-ek között. A terület és a vagyon, a kilépett tagok arányában lett újraosztva. A helyzet furcsasága, hogy a jászberényiek száma a közös évek alatt nem csökkent, hanem növekedett, szemben a jászfelsőszentgyörgyi tagok számával. Az egyesülés idején Jászfelsőszentgyörgy 340 taggal lépett be a tsz-be, a szétváláskor pedig csak 180 tag volt. A Zagyvamenti Tsz-t a szentgyörgyiek, de a pusztamonostoriak sem tartották már sajátjuknak, érdekeiket nem igen tudták érvényesíteni, ezért sokan kiléptek, más munkahelyet kerestek, pl. budapesti építőipari cégeknél. Az ő helyüket a jászberényi központú tsz leginkább jászberényi tagokkal pótolta. Így a jászberényi tagok aránya megnőtt. Ráadásul néhány szentgyörgyi tsz-tag a kilépéskor nem tartott a szentgyörgyiekkel, hanem a jogutód jászberényi szövetkezetben maradt, így az őrájuk eső földterület és vagyon is a jászberényieket gyarapította. Ebben a helyzetben a kilépő szentgyörgyi tagoknak nem volt más választása, mint lemondani bizonyos területről. Ez a terület csak Kerekudvar lehetett, hiszen ez volt határos Jászberénnyel. A falu lakói, a magángazdák nem is tudják megbocsátani a tsz-nek azt, hogy hozzájárult ahhoz, hogy Kerekudvar berényiek kezére kerüljön. (Persze ők kívülállóként könnyen adták a tanácsaikat, nem az ő sorsuk forgott kockán.) Arra a néhány emberre, akik a jászberényi tsz-ben maradtak – ezáltal mintegy megrövidítve Szentgyörgy határát – sokáig nagyon haragudtak a faluban.

4. sz. melléklet

A termelőszövetkezetek egyesülései, szétválásuk

- Az első tsz 1949. december 13-án alakult a községben, a kerekudvari részen, Vörössarok néven.
- A forradalom után 1957 tavaszán a Vörössarok Tsz-t újrászervezték és Petőfi Sándor nevét vette fel.
- 1958 tavaszán Május 1. néven egy kisebb termelőszövetkezet alakult, de néhány hónap működés után beolvadt a Petőfibe.

1959. október 1-től három tsz működött a községben:

- A Petőfi Mgtsz (a volt Vörössarok Mgtsz, Elnöke Németh Miklós) és két újonnan alakult szövetkezet, a
- Kossuth Mgtsz (elnöke Tóth István) és az
- Új Élet Mgtsz. (elnöke Velkei Vendel).

- 1961 tavaszán a két újonnan alakult tsz (tehát a Kossuth Mgtsz és az Új Élet Mgtsz) Új Hajnal Mgtsz néven egyesült (elnöke Bene László).

- 1964-ben egyesült a Petőfi és az Új Hajnal Mgtsz és létrejött az Egyetértés Mgtsz (1964-től tehát egy nagy tsz működött a községben. Össz. területe 4822 kh (1968-as adat.) Elnökei:
1964-től 1966-ig Bene László,
1966-tól 1969-ig Németh Miklós,
1970-től 1976-ig Győri József.

- 1976. január 1-én alakult meg a jászfelsőszyentgyörgyi Egyetértés Mgtsz, a pusztamonostori Búzakalász Mgtsz és a jászberényi Vöröscsillag Mgtsz egyesüléséből a Zagyvamenti Mgtsz.

1991. január 1-től a korábban egyesült három szövetkezet újból külön gazdálkodik. A jászfelsőszyentgyörgyiek a Jászfelsőszyentgyörgyi MgSz. nevet vették fel.

5. sz. melléklet

Házi törvények 1943. évre (Herédi János szerződésének másolata)

az 1943. évre.

Házi törvények.

1. Szerződő felek általános jogai és kötelezettségei a közöttük fennálló jogviszonyt szabályozó törvények és idevonalkozó egyéb törvényes rendelkezésekben vannak lefektetve; de azon felül, hogy mindazokhoz kölcsönösen alkalmazkodnak, elfogadásuk egyéb feltételeit az alábbiakban határozzák meg:

2. Szolgálati idő egy évre, 19... év április hó 1-étől 19... év április hó 1-éig tart. Ezen idő alatt önkényes felmondás egyik részről sincsen.

3. A legutóbbi miniszteri rendelettel szabályozott és megegyezéssel létrejött évi fizetés és annak mikénti kiszolgáltatása benti bérlevélben van körülírva, amihez mindkét szerződő fél alkalmazkodik. Itt kell megjegyezni, hogy ..... q benti csöves.

4. Óvadékok képez, amely az esedékes bérből vissza tartható és az illetékes cselédnek a szolgálati év végén lesz kiadva. Az óvadék befogása a bérlevélben feljegyzendő. Amennyiben az óvadék befogására csak tengeritörés alkalmával csöves tengeriben nyílik alkalom, az esetben a szegődségi év végén csöves helyett 1/4-rész mennyiségű morzsolt tengeri lesz kiszolgáltatandó. Ha pedig a szolgálati év alatt törvényes okból a gazda kénytelen a szerződést felbontani, avagy a cseléd minden törvényes ok nélkül hagyja el szolgálati helyét, a befogott óvadékra szegődményes igényt nem tarthat, sőt arról már most a beszegődséskor eleve lemond.

5. Megegyezett illetményeiből az ..... q m. tengeri a szegődségi év I., II. és III. hónapokra szól s annak kiszolgáltatása egyszerre április 1-én, vagyis a szolgálati év végén esedékes. Az havi vagy negyedévi részletekben nem követelhető. Ebből önként érthető, hogy aki az év utolsó negyede előtt hagyja el szolgálati helyét, ezen tengeriilletményre számot nem tarthat.

6. Ide költöztetéséhez 3 fogatnál több nem igényelhető. Ha többre van szükség, avagy elköltözik, a további fuvarokról önmaga gondoskodik. 7. A törvényben biztosított 3 napi szegődségi idő úgy értelmezendő: aki egyáltalán nem szándékozik elszegődni, annak szegődségi idő nem jár. Aki pedig 3 napon belül nyer elhelyezkedést, további szabadságot nem igényelhet.

8. Evi 24 kg sójárandság helyett a gazdaság jogosult a szegődményes nyugdíjfizetését magára vállalni.

9. Tejjelilletménynek megváltását csak az olyan cselédek kérhetik, akiknek 10 éven aluli gyermekei nincsenek.

10. Éjjeli szolgálat elrendelése esetén kiállani köteles s az eltöltött éjjeli időre nappali pihenőt kap.

11. Részegeskedés, káromkodás, vagy egymásközötti civakodás, engedély nélkül idegeneknek éjjeli szállást adni, vagy szeszestalt mérni, szigorúan tilos és azonnali elbocsátással lesz sújtva.

12. Tengeriszár a gazdaság, amely a cselédnek kénytelen kötni és kópokba rakni kötelező. Ha nem teljesíti, gazdaság a költségére az utat ki és fizetéséből levonja.

13. Lakásátadásával megkapja a kulcsokat és fogástalanul üvegezett ajtó és ablakokhoz, amelyek egyenlőre visszahagyni kötelező. Ugyancsak fogástalan állapotban kell visszaadni a kapott eszközöket (villa, lapát, kasza, stb.). A lakás és belső mosolását évenként két ízben a gazda kötelessége, amihez a gazdaság ad mosószert.

14. Illetményföldön tőköt termelni tilos. Más törvényt köztseként csak annyit és olyat, hogy a gazdaság jóváírására ne legyen. Földjüket gazdaság használni. Aki elhanyagolja a gazdaság a cseléd kötelessége, amihez a gazdaság ad mosószert. Bármai majorba vagy tanyára rendelik ki járóknak engedelmességet tartozik.

15. Gyermekeiket óvni kell, hogy tüzetokozó szerszámhoz, gyufához ne jussanak, gépek és kutak körül ne tartózkodjanak.

16. Piacra hajtott sertéseiket a majorba többet vissza nem hajthatja. Vásárolt sertéseket 14 napi vesztegzár alatt kell tartania.

17. Kutyát csak engedély mellett tarthat, azt is nappal kötve.

18. Amennyiben munkaszüneti napon rendelik ki munkára ..... P .... fillér pótdíjban részesül, egész napi elfoglaltság esetén. Kivétel cseléd-társának esetleges vásár-, vagy ünnepnapon költöztetése, azért pótdíj nem jár.

19. Uradalmi cseléd; aki nem április hó 1-én lép szolgálatba, illetményföldet nem igényelhet. Szabad egyezkedés tárgya, hogy ahelyett kapjon térítést vagy sem.

20. Szabad tüzelőben tengeri csutka, galyfa ..... értendő, amely a gazdaság beosztása szerint lesz kiszolgáltatva.

Látható javítások, kihúzások aláírás előtt történtek.

Felolvasás és megértelmezés után elfogadólal aláíratott.

Kelt ..... 19... évi. hó ..... n.

Előttünk, mint tanuk:

munkaadó

szegődményes

Látta:

....., 19... év ..... hó ..... n.

1943
952
246
016
876
100
880

6. sz. melléklet

Kerekudvar 1884-es térképe⁴⁹

⁴⁹ Pusztakerekudvar puszta-adóközség felvételi előrajzai 1884 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Földhivatal 16-01-0026 irattári számon

7. sz. melléklet

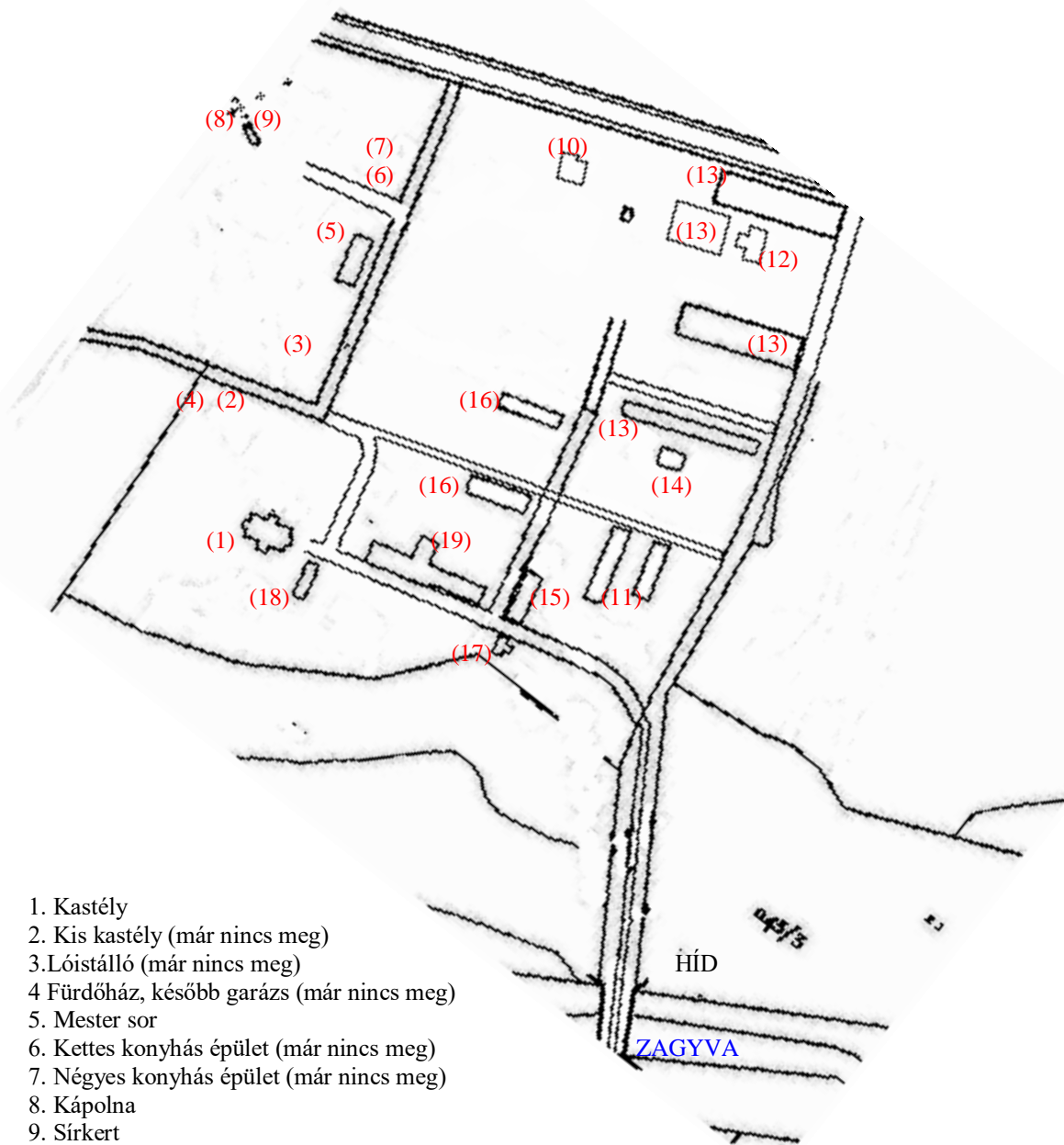
Kerekudvar 1951-es kataszteri térképe⁵⁰

⁵⁰ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Földhivatal Jászfelsőszentgyörgy kataszteri térképe 6-os szelvény (Néhány olyan épületet nem tüntettek fel a térképen, amelyek még (már) akkor is álltak; pl. az iskolát és a mester sort)

8. sz. melléklet

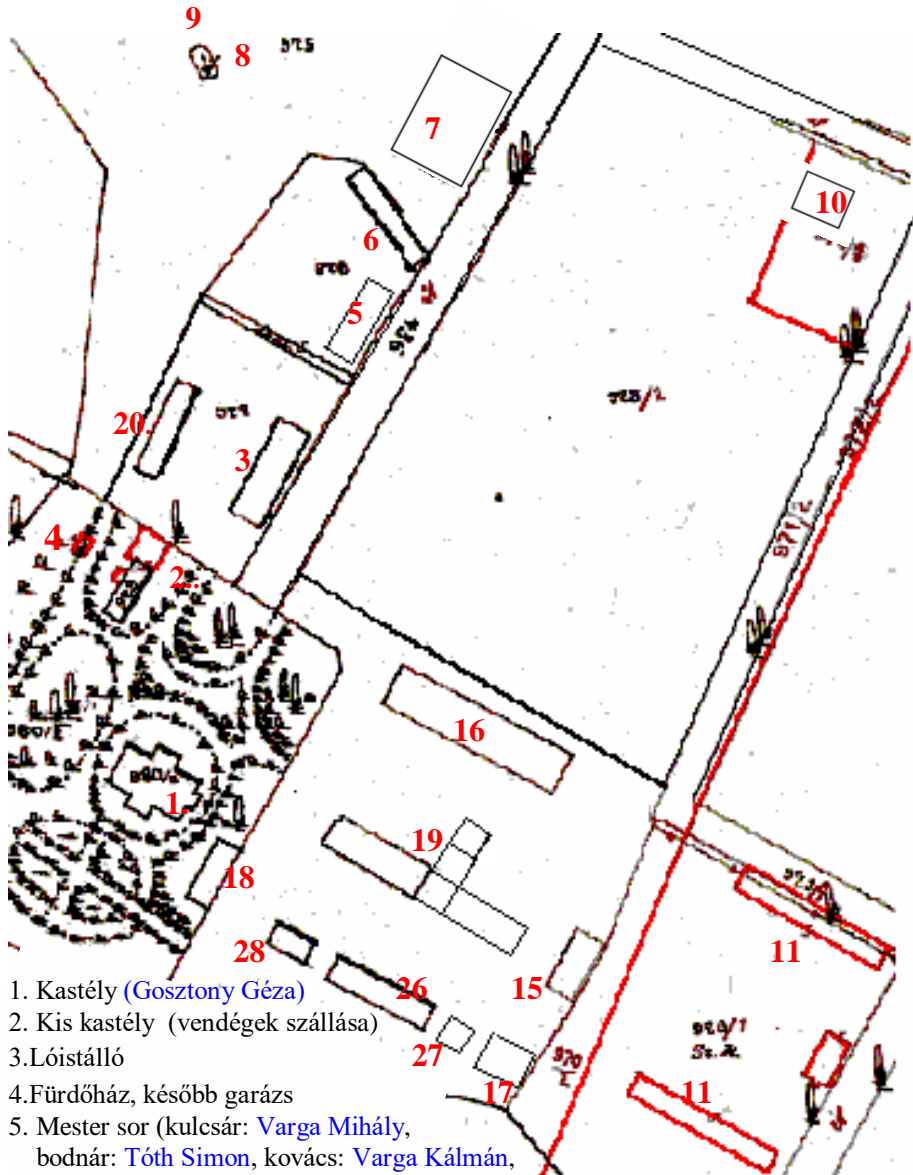
Kerekudvar mai képe (térkép)

1. Kastély
2. Kis kastély (már nincs meg)
3. Lóistálló (már nincs meg)
4. Fürdőház, később garázs (már nincs meg)
5. Mester sor
6. Kettes konyhás épület (már nincs meg)
7. Négyes konyhás épület (már nincs meg)
8. Kápolna
9. Sírkert
10. Iskola
11. Pajták
12. Szárító
13. Gabonátároló, vagy fedett szín
14. Cséplőgépszín
15. Műhelyek és kocsiszín
16. Istálló
17. Gazdatiszti lakás
18. Kétszintes gabonarakar
19. Tehenészet, víztorony, tejcsarnok

9. sz. melléklet

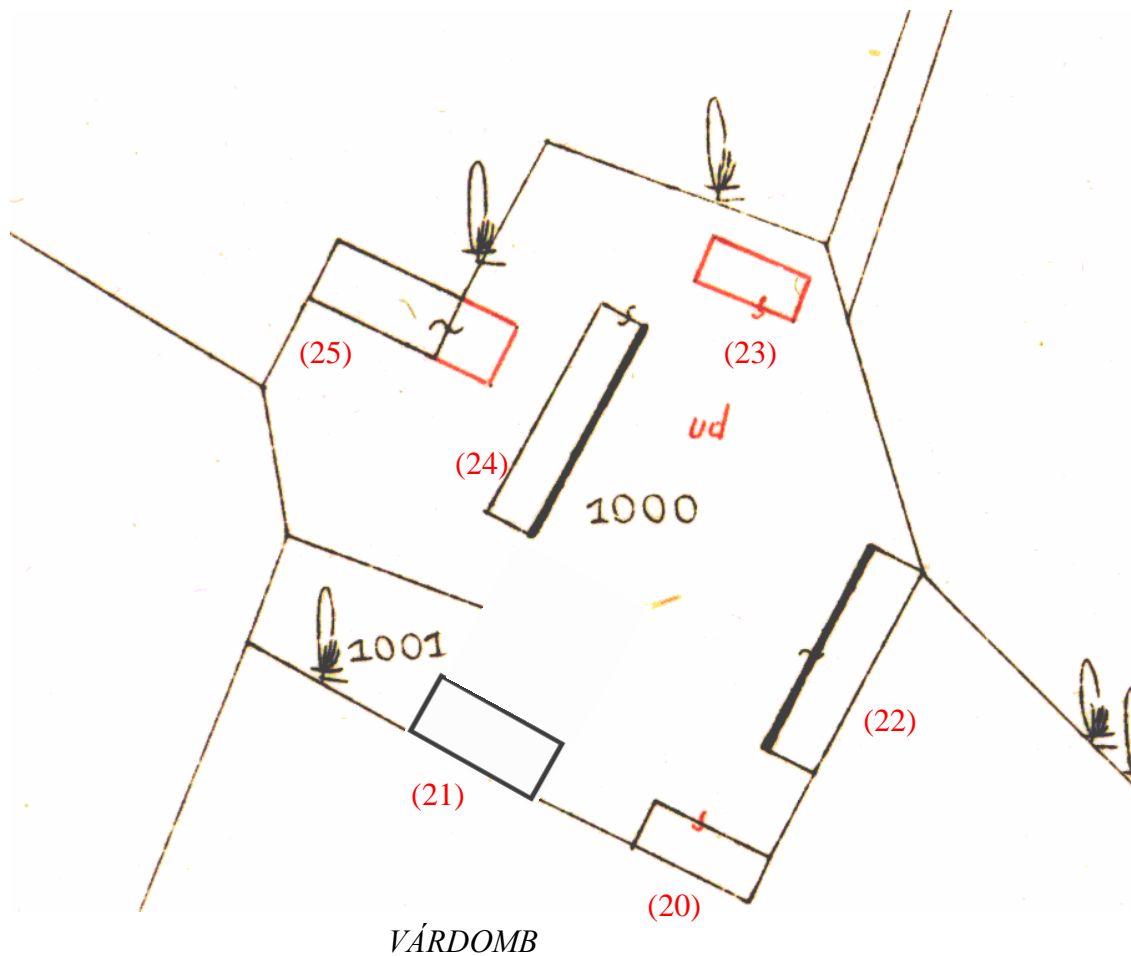
A Nagy tanya és a kastély környéke, épületei és lakói (1945 utáni állapot)

1. Kastély (Gosztony Géza)
2. Kis kastély (vendégek szállása)
3. Lóistálló
4. Fürdőház, később garázs
5. Mester sor (kulcsár: [Varga Mihály](#),
bodnár: [Tóth Simon](#), kovács: [Varga Kálmán](#),
kertész: [Jenes Mihály](#), gépész: [Kiss László](#))
6. Kettes konyhas épület (tejeskocsis: [Bakos József](#), első kocsis: [Fehér János](#),
a tehenészet vezetője: [Tóth Ferenc](#), [Herédi János](#))
7. Négyes konyhas épület ([Pintér László](#), [Tari István](#), [Nagy István](#), [Nagykollár Menyhért](#), [Fülöp István](#),
[Habán Sándor](#), [Petrik Miklós](#), [Kocka Gábor](#))
8. Kápolna
9. Sírkert
10. Iskola
11. Pajták (1945 előtt másként helyezkedtek el, de a mai épületek sem így állnak. Valószínűleg többször átépítették.)
15. Műhelyek és kocsiszín
16. Istálló
17. A kulcsár lakása ([Tríz Frigyes](#))
18. Kétszintes gabonaraktár
19. Tehenészet, víztorony, tejsarnok
20. „Barlang lakások” (alul műhely, felül lakások) ([Lékó Attila](#), sofőr és a [Kontra család](#))
26. Disznóól és moslékos
27. [Lakatos Sándor](#) (kanász) lakása
28. Kulcsár ([Varga Mihály](#)) irodája

10. sz. melléklet

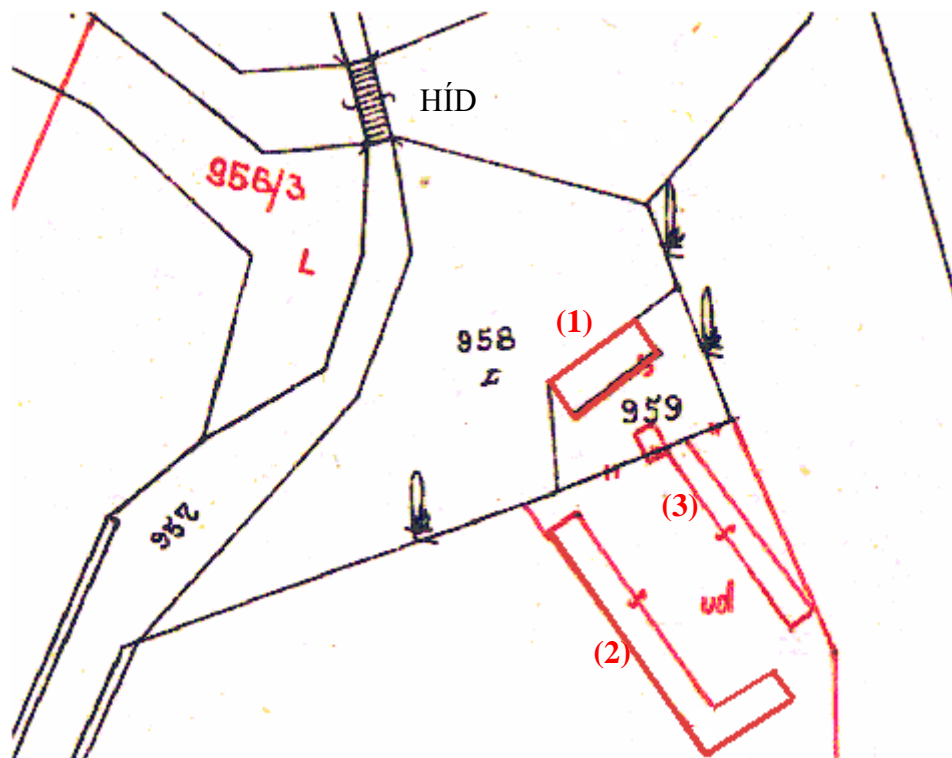
Az Alsó tanya épületei és lakói

- 20 Magtár
- 21 Az intéző háza
(Zorkóczy Miklós)
- 22 A vadőr és a juhász háza (a végében kocsiszín)
Pál István
Utasi János
- 23 Kettes konyhás épület két család részére
Tóth Sándor
Deme Sándor
- 24 Kettes konyhás épület hat család részére
Kis Vince
Solymosi József
Nagykollár Menyhért
Varga Mihály
Révész Lajos
Csáki Lajos
- 25 Gazdasági épület (Istálló lovak és ökrök számára)

11. sz. számú melléklet

A Dohányos tanya épületei és lakói

1. Kettes konyhás épület

Kovács János

Molnár István

2. L alakú kettes konyhás épület hét család számára (Középen volt egy egyes konyhás lakás.)

Stanik József

Pásztor János

Tóth Simon (középen az egyes konyhásban)

Ézsiás István

Balla János

Zseli Sándor

Takács János

3. Disznóól

12. sz. melléklet

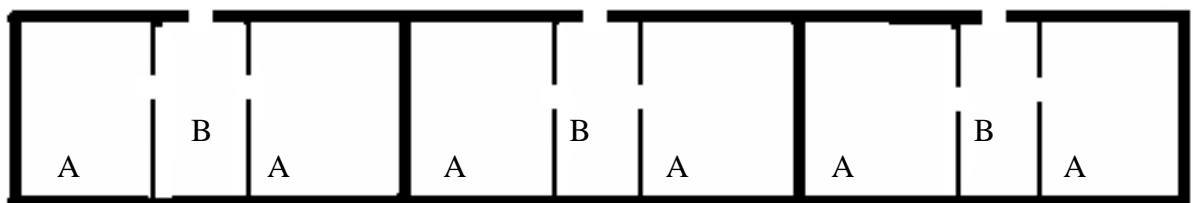
A cselédlakások beosztása (kettes konyhás és négyes konyhás épületek)

1. sz. ábra

Hat család részére épült kettes konyhás épület. Két család használt egy konyhát. Ilyen épület volt pl. az Alsó tanya 24-es számmal jelzett épülete.

A: szoba

B: konyha

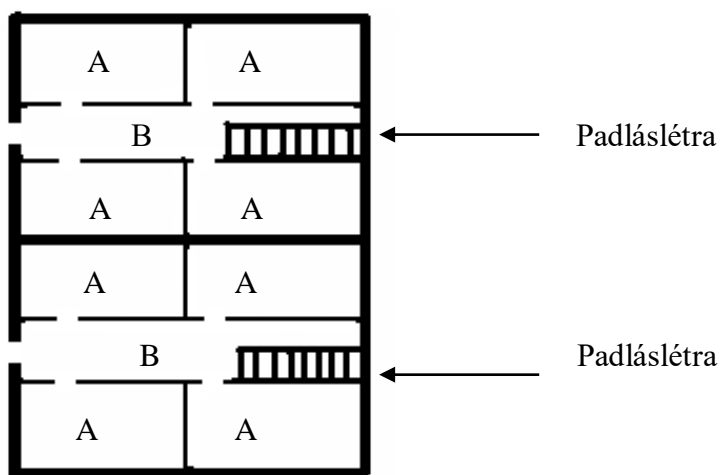

2. sz. ábra

Négyes konyhás épület, nyolc család számára. Négy család használt egy konyhát. Ilyen épület volt a Nagy tanyán a 7-es számmal jelzett épület.

A: szoba

B: konyha

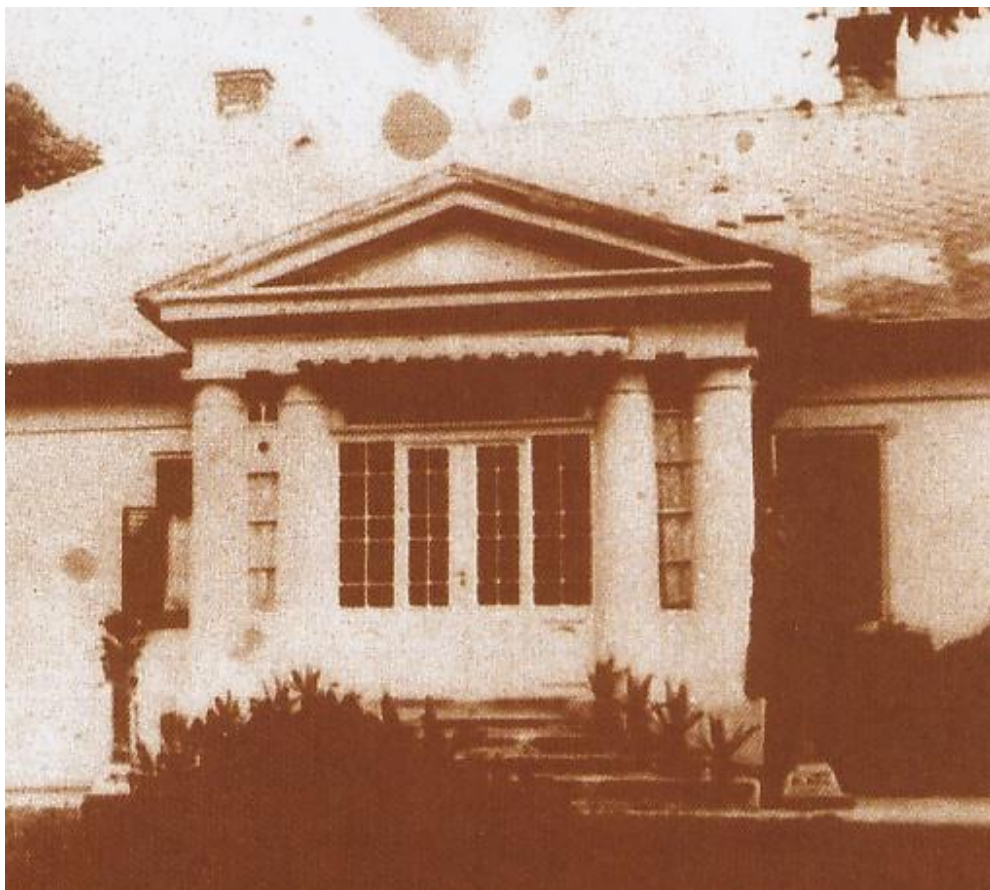

A kastély (1), valamikor fénykorában (északi bejárat) ...

...és 2007. március 30-án.(déli bejárat).

A déli bejárat régen...

...és 2007-ben.

A valamikori tehenészetnek, a tejcsarnoknak és a víztornyoknak otthont adó épület.(19)

Kétszintes gabonátároló, amely alatt teljes hosszában borospince van. (18)

Az ötlakásos mester sor. (5)

A kovács- és bodnärműhelynek, valamint a kocsiszíneknek otthont adó épület. (15)

A kerekudvari Gosztöny kápolna festői képe, 1995 táján. (8)

A kápolna 2007 telén. (8)

A kápolna melletti sírkert egyik részlete. (9)

A kápolna belső képe. (9)

A gépszín. (14)

A dohánypajták. (11)

Az iskola épülete. Ma lakásként használják. (10)

A terület turisztikai lehetőségeit lerontó szárítóüzem (12) és gépuvar.

A kulcsár, Tríz Frigyes háza. (17)

Istállók. (16)

A kastély egyik szobájának parkettája. A különleges mintázat lepusztult állapotban is árulkodik a kastély egykori igényességéről. Régen minden szobát hasonló parketta díszített, mára már csak itt maradt meg néhány négyzetméter.

A középső folyosó díszkő burkolata.